

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 9, Sayı/ Issue Özel Sayı (Temmuz/ July 2024), ss./ pp. 105-137
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1476382

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/ Received: 02. 05. 2024
Kabul Tarihi/ Accepted: 31. 07. 2024

MANCINIK VE TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA MANCINIK KULLANIMI

CATAPULT AND THE USE OF CATAPULT IN TURKISH SELJUKS

Filiz AKÇAY*

Öz

Orta Çağ'ın ünü günümüze ulaşan güçlü surlarının yıkılmasında en etkili yöntem hiç kuşkusuz silâh gücüydü. Geçmişi antik çağlara dayanan mancınıklar, büyük taşlarla surları tahrip etmek veya düşmana ok atmak, nefit ile düşman ordugâhlarını yakmak gibi çeşitli amaçlar için kullanılırdı. Orta Çağ'da düşmanlardan korunmak için güçlü surların arkasına gizlenmek yapılan en yaygın savunma şekli idi. Yıkılması nerede ise imkânsız olan bu güçlü surları etkisiz hale getirmek için kullanılan yegâne alet ise mancılık idi. Kuşatma sırasında kalelerin dışına yerleştirilen mancınıklardan yağdırılan güller kalelere doğru yoğun şekilde atılmakta idi. Mancınıklardan atılan silahlar o kadar yoğun olmaktadır ki, bu faaliyet sırasında müstahkem yerin savunucuları, burçlara bile yaklaşmamaktaydılar. Bu arada, nakkâblar surları delme, lağımcılar da yer altından tünel açma faaliyetiyle meşgul olmaktadır. Sipahilerin bir kısmı da baltalar, nacaklar ve koçbaşlarıyla sur kapısını kırmaya, diğer kısmı da merdivenler ve ucunda demirden çengeller bulunan urganlarla kale burçlarına çıkmaya çalışmaktaydılar. Hangi faaliyet sonuç vermişse, oradan surların içine girilmekteydi. Surların içine girilmesi, genellikle müstahkem yer savunucularının savaşıma azimlerini ve cesaretlerini kırmakta ve onların teslim olmalarını kolaylaştırmaktaydı. Bundan sonra yüz yüze yapılan çarpışmalarla son direniş noktaları da bertaraf edilip, müstahkem yere tamamen hâkim olunmaktaydı. Türkiye Selçukluları Devleti, Moğol istilasına uğrayıp aniden çöküşe geçene kadar Orta Çağ'ın güçlü devletlerinden biri idi. Bu nedenle dönemin politikası gereği toprak elde etme yarışında üstünlük sağlamak için izlediği fetih siyasetinde devrin güçlü silahlarını etkili şekilde kullanmıştır. Türkiye Selçukluları, silâh güçlerini etkin kullandıkları kuşatmalarda genellikle çepeçevre sardıkları müstahkem yeri önce yağmur gibi yağdırdıkları oklar ve mancınıklardan atılan güllerle baskı altına almaktaydılar. Anadolu'ya geldikten sonra mancılık kullanımını zamanla geliştiren Türkiye Selçuklularının

* Sorumlu Yazar/Responsible Author: Dr. Öğretim Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu/Türkiye. E-posta: filizakcay@odu.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4292-5047>

mancınık gibi aletleri kullanarak başlattıkları kuşatmaların çoğundan başarı elde ederek ayrılmasından, Selçuklularının devrin önemli silahı olan mancınık vb. silahları kullanma konusunda ne kadar mahir olduklarını anlamak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Mancınık, Kale, Kuşatma, Türkiye Selçukluları, Orta Çağ.

Abstract

The most effective method in demolishing the strong walls of the Middle Ages, whose fame has survived to this day, was undoubtedly the force of arms. Dating back to ancient times, catapults were used for various purposes such as destroying the walls with large stones, shooting arrows at the enemy, and burning enemy camps with naphtha. In the Middle Ages, hiding behind strong walls to protect from enemies was the most common form of defense. The only tool used to neutralize these powerful walls, which were almost impossible to destroy, was the catapult. During the siege, cannonballs rained down from catapults placed outside the castles were intensely thrown towards the castles. The weapons fired from the catapults were so intense that the defenders of the fortified area could not even approach the bastions during this activity. Meanwhile, the painters were busy drilling the walls and the sewers were busy digging underground tunnels. Some of the sipahis were trying to break the city gate with axes, hatchets and battering rams, while others were trying to climb the castle towers with ladders and ropes with iron hooks at the end. Whatever activity yielded results, one could enter the walls from there. Entering the walls generally broke the fortified defenders' determination and courage to fight and made it easier for them to surrender. After this, the last points of resistance were eliminated through face-to-face combat and the fortified area was completely dominated. The Turkish Seljuk State was one of the powerful states of the Middle Ages until it was invaded by the Mongols and suddenly collapsed. For this reason, in accordance with the policy of the period, he effectively used weapons, which were among the powerful weapons of the period, in the policy of conquest he pursued in order to gain superiority in the race to acquire land. In the sieges in which they used their armed forces effectively, the Turkish Seljuks generally surrounded the fortified areas and first suppressed them with arrows that rained down like rain and with cannonballs fired from catapults. The Turkish Seljuk, who developed these uses over time, achieved success in most of the sieges they started using tools such as catapults, and the Seljuks used catapults, etc., which were the important weapons of the period. It is possible to understand how skilled they are in using weapons.

Keywords: Catapult, Castle, Siege, Turkish Seljuks, Middle Ages.

Giriş

Orta Çağ'da var olan Doğu Roma İmparatorluğu, Büyük Selçuklu vb. devletlerin, dağlar, ırmaklar, denizler gibi doğal sınırların dışında, kesin ve net bir biçimde anlaşmalar ile sağlanmış sınırları bulunmamakta idi. Bu sebeple etrafta var olan devlet güçleri, istedikleri zaman, sınır ihlali yapabilmekte, söz konusu arazilere serbestçe girip çıkılabilmekteydi. İşte böyle yerlerde, ülkelerin savunma sistemini çoğu zaman etrafı surlarla çevrili şehirler/kale-kentler veya kaleler oluşturuyordu. Bu önemli yapılar, Orta Çağ'ın gereği olarak devletlerin egemenliğini temsil eden yerleşim yeri savunma yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Çağ'da bir yerin ele geçirilmesi ancak o yerin kalesinin düşürülmesi ile mümkün olmaktadır. Aksi takdirde bölge fethedilmiş, üzerine egemenlik kurulmuş sayılmıyordu. Yine devrin gereği olarak halk, askerî güç, gıda/zahire ihtiyacı ve hazine genellikle kalelerde toplanıyordu. Bu nedenle kaleler istilacı güçlerin başlıca hedefi durumunda idi. Tüm bu sebepler nedeniyle devrin hükümdârları, ülkelerini ve halkını her türlü tehditten korumak, can ve mal güvenliklerini sağlamak için kaleler inşa etmek, şehirlerinin etrafını kalın ve yüksek surlarla çevrelemek zorunda idi. Bu durumun doğal sonucu olarak Orta Çağ'ın surlarla çevrili şehirlerini ele geçirmek için surları yıkabilecek güçte silahlara sahip olmak gerekiyordu. Aksi takdirde devletlerin yaşam alanının, en azından önemli kısımlarının yer aldığı kaleleri ele geçirmek mümkün değildi. Kaleleri ele geçirmek için her ne kadar silah önemli unsur ise de, Türkiye Selçuklularında silaha başvurulmadan önce kaleler çeşitli taktiklerle ele geçirilmeye çalışılmıştır. Bu taktiklere; barışa davet etme/emân verme, baskı altına alma, rüşvet teklif etme/çıkar anlaşması yapma, ani baskın düzenleme, rehine alıkoyma/gösterme, düşmanı kandırma ve yanıltma örnek olarak verilebilir. Tüm bu taktiklerin işe yaramadığı durumda ise silah gücüne başvurmak kaçınılmaz idi. Kaleleri yıkan büyük toplar icat edilmeden önce

güçlü surları yıkabilmek için kullanılan önemli silahların başında da mancınık gelmekteydi. Kale kuşatmalarında mancınının olmadığı durumlarda dıştan kuşatılan kalelerin savaş yoluyla ele geçirilebilme ihtimalinin neredeyse olmadığını söylemek mümkündür. Zira mancınının olduğu durumlarda bile güçlü surlar ile korunan kalelerin ele geçirilmesi oldukça uzun zaman alabilmekteydi. Mancınıklar insan gücünün yetmediği boyutlardaki taşları atıp surları tahrip etmek veya düşmana ok atmak, nefit ile düşman ordugâhlarını yakmak vb. için kullanırdı. Bu nedenle mancınık kuşatma savaşlarında Orta Çağ'ın fetih veya yağma siyaseti güden devletleri tarafından yaygın olarak kullanılmıştır.

Orta Asya'dan hareketle önce İran coğrafyasında ardından Anadolu'da varlık gösteren ve "asker-millet"¹ olarak adlandırılan Türklerin de bu önemli silahı kale kuşatmalarında kullanması kaçınılmazdı. Büyük Selçuklu Devleti'ne adını veren Selçuk Bey'in torunlarından olan Çağrı Bey'in Anadolu'ya yaptığı keşif seferinin ardından buranın Türkler için yurt olabileceğine karar veren Selçuklular, Anadolu'ya sayısız seferler düzenlemiştir. Bu seferler sırasında Anadolu'yu koruyacak yetkin bir gücün olmadığını fark eden Selçuklular, bunun yanında Anadolu şehirlerinin surlarla donatılmış olduğunu da gördüler. Bu nedenle Selçuklular Anadolu'ya ilk girişlerinden itibaren sur yapılarını tahrip edecek silahları da kullanmaya başlamışlardır. Bunun neticesinde zaten savunma gücü bakımından yeterli olmayan Anadolu'nun zayıf hâkimi Bizans İmparatorluğuna karşı gerçekleştirdiği kale kuşatmalarında mancınık kullanan Selçuklular, Anadolu'da yeni teşekkül eden Türk beyliklerine ve Türkiye Selçuklularına bu askeri mirası devretmiştir. Anadolu'ya egemen olmaya çalışan diğer Türk beylikleri gibi Türkiye Selçukluları da atalarından aldığı bu mirası gerektiği gibi kullanmıştır.

1. Mancınık

1.1. Mancınının İlk Kullanımı

Ağır ve mekanik bir araç olan mancınık, Arapçada mencâk (منخاق), mancenîk (منجنیق) ve mincenîk (منجنیق); Farsçada men-cî-nîk (منجنیق), men-ce-nîk (منجنیق) ve mencek (منخق) gibi farklı kelimeler ile ifade edilmiştir. Mancınık kelimenin Yunancada mekhanike (çark) veya monagkon'dan türetildiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bunların yanında hattâre (حطاره) ve kazzâf (قظاف) da mancınık için kullanılan isimler arasında yer almıştır. Bu askerî teçhizat, Batı dillerinde catapult, mangonel, scorpion, onager, ballista, launcher, slingshot ve trebuchet gibi isimlerle tabir edilmiştir.² Arap toplumu mancınık aletini yapan veya kullanan kişiye cânîk (جانق), bu makinenin uzmanı olan kişiye mancınîkî (منجنیقى), bu aletle atılan taşlara da cünûk (جنوق) diye isimler vermiştir. Eski Ahid'de³ geçen ve genellikle elle atılan sapan olarak anlaşılan şeyin mekanik bir sapan yani mancınık olması muhtemeldir.⁴

Kaynaklarda çeşitli mancınık isimleri bulunmaktadır. Kullanılan farklı isimlendirmeler mancınıkların özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Mevcut isimlendirmelerden bazıları şunlardır: Mancenîk-i Revân (منجنیق روان yürüyen mancınık), Mancenîk-i Huftê (خفته Mancenîk uyuyan mancınık), Mancenîk-i Gerdân (منجنیق گردان dönen mancınık), Mancenîk-i Div (منجنیق دیو en cüsseli mancınık), Kemân-ı Gav (کمانقو/atış menzili 2500 metre) Mancenîk-i Yek-rûy (منجنیق یکروی tek yönlü mancınık). Bunlardan başka hususi adları olan mancınıklar da vardı. Mesela Mancenîk-i 'arûs gelin mancınınığı), Mancenîk-i Gurî (منجنیق غوری /Gurlulara mahsus mancınık). Bunlardan Mancenîk-i 'arûs ile dört tarafa atış yapılabiliyordu. Dev mancınık, adından da anlaşılacağı gibi, en ağır mancınıklara verilen isimdi. Gurlu

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalelioğlu 2021, 264-289.

² Bozkurt 2003, 564.

³ Asasını eline aldı, dereden beş düzgün taş çıkardı, bunları çoban çantasının kesesine koydu, sapanını eline aldı ve Filistinliye yaklaştı. Davut yalnızca sapan ve taşla Filistinlileri yendi. Samuel I: 17/40, 50.

⁴ Bozkurt 2003, 564-565.

mancınığın ne meziyeti olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır.⁵ Haccac b. Yusuf'un arûs (gelin) adı verilen ünlü mancınığı o kadar büyüktü ki onu ancak 500 (beş yüz) kişi idare edebiliyordu. Muhammed b. Kâsım adı geçen bu mancınığı 89/708 yılında Hindistan padişahının savaşına götürmüş ve bununla orada bir put mabedini yıkmıştır.⁶

Mancınığın ilk olarak Çin'de icat edildiği ve Türkler vasıtasıyla Batı'ya ulaştığı düşünülmektedir. Eski Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre; mancınıkların geçmişi MÖ V. yüzyıla dayanmaktadır. Bunun yanında MÖ IV.-III. yüzyıldaki metinlerde mancınığa benzer yapıda dört ayaklı rampa üzerine monte edilen bir aletten bahsedilmektedir. Bu aletin kol gücü ile atılanlara göre menzilin çok daha fazla uzatabilen ve birçok oku aynı anda harekete geçirebilen farklı bir düzeneği vardı.⁷

İbn Kesîr'de yer alan bilgiye göre; mancınık ilk kez Hz. İbrahim'i ateşe atmak isteyen Nemrut zamanında icat edilmiştir. Buna göre; mancınığı icat eden kişi Nemrut'un adamlarından biri olan Heyzen'dir.⁸ Araplar arasında ilk mancınık kullanımı, III. yüzyılda Hire'deki Tenuhi Hükümdarı Cezîme el-Ebraş tarafından olmuştur. Müslümanlar ise mancınığı İslâmiyet'in ilk yıllarında Hz. Muhammed'in henüz hayatta olduğu dönemde kullanmaya başlamıştır. Hayber Gazvesinde Müslümanlarla savaşan Yahudilerin mancınık kullandığı bilinmektedir. Zira Hayber'deki Netâh fethi sonrasında sayılan ganimetler arasında bir mancınık bulunmaktadır.⁹ Batı dünyasında mancınığı ilk kez Sirakuza Hükümdarı Büyük Dionysios'un kullandığı ileri sürülmektedir. Büyük Dionysios mancınığı Kartacalılarla yaptığı bir savaş sırasında kullanmıştır.¹⁰

Hz. Muhammed'den sonraki dönemlerde de Müslümanlar mancınık kullandığı görülmektedir. Örneğin; Hz. Ömer döneminde, Amr b. Âs; Mısır/İskenderiye, Sa'd b. Ebû Vakkâs; İran fetihleri sırasında mancınık kullanmıştır. Taberî; Sa'd'ın Behrasîr'i kuşatmak için tam yirmi mancınık kurdurduğunu aktarır.¹¹ Emevî ve Abbasiler döneminde de mancınık Müslümanlar tarafından kullanmaya devam etmiştir. Bu dönemde mancınık kullanımı yaygınlaşarak fetihlerin yanında isyanlar ve şehirlerin güvenliği için de kullanılmıştır. Mekke şehri, 64/683 yılında Mekke'yi yöneten Abdullah b. Zübeyr'in idaresine son vermek için Husayn b. Nümeyr tarafından Ebûkubeyns dağına kurulan mancınıklarla dövülmüştür. Yine 73/692 yılında Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî Mekkeyi, aynı dağa kurdurduğu mancınıklarla taş yağmuruna tutmuştur. 127/744 yılında Emevî Halîfesi II. Mervân'a (744-750) karşı isyan başlatılınca, II. Mervân bu isyanın merkez şehri olan Humus'u kuşatarak, şehre tam seksen mancınıkla saldırmıştır.¹² Ömer b. Abdülaziz'in Anadolu'daki emirlerine kale burçlarına mancınıklar kurmaları yönünde mektuplar gönderdiği bilinmektedir. Büyük Selçuklular zamanında Sultan Berkyaruk'a (1094-1104) karşı isyan eden kardeşi Muhammed Tapar (1104-1118), yenilerek İsfâhan'a sığınmak zorunda kalınca burada kendisini ve şehri savunmak için mancınıklar kullanmıştır.¹³ *Dânişmennâme*'de Dânişmend Gâzi'nin Zile kuşatması için Tokat'tan mancınık getirttiği anlatılmaktadır. Zile kuşatması için Tokat'tan alınan mancınık ile birlikte bu mancınıkları kurmak için kırk tane de ustayı beraberlerinde getiren Dânişmend Gâzi mancınıkları kalenin on farklı yerine kurup düşmanla savaşmaya

⁵ Köymen 2001, s. 272, n. 208; Koca 2005, 144; Göksu 2019, 167-169.

⁶ Zeydân 2012, 244-246, Göksu 2019, 166.

⁷ J. Needham & et al. 1994, 188-189, 206.

⁸ İbn Kesîr 1994, C. 1, 208.

⁹ Makrîzî h. 845 m. 1444, 317-318; Bozkurt 2003, 565.

¹⁰ Derry & Williams 1961, 246; Bozkurt 2003, 565.

¹¹ Taberî 1119, 6.

¹² Taberî 1119, 326.

¹³ İbnü'l-Esîr 1991, C. 10, 274; Bozkurt 2003, 565.

başlamıştır. Ancak Müslümanlar namazda iken kale komutanı Emirân'ın buyruğu ile mancınkların üzerine petrol yağı dökülüp tamamı yakılarak mancınklar yok edilmiştir.¹⁴

Türkiye Selçukluları zamanında Alâeddîn Keykubâd'a (1220-1237) karşı Erzurum Melîki Cihanşâh'ın Celâleddîn Harezmi Şâh'la (1220-1231) ittifak yapması sonucu Cihanşâh tarafından Celâleddîn Harezmi Şâh'a Ahlat kuşatmasında kullanılmak üzere ok, yay gibi silahlar ile birlikte bir de mancınık gönderdiği bilinmektedir. Nesevî'nin Büyük Tatar Sapanı diye bahsettiği ve Harezmliler'e gönderilen bu mancınık Sivas'ta üretilmekte Karabuğra adı ile bilinmektedir.¹⁵ Salim Koca Türklerin, büyük ve güçlü mancınıklara Türkçe Karabuğra adını verdiklerini ifade etmektedir.¹⁶ Büyük Selçuklular zamanında mancınıkların sefer esnasında imal edilmesi, zamanla Türk tipi mancınığın üretilmeye başlandığının göstergesidir. Buna örnek olarak Alp Arslan'ın (1063-1072) gerçekleştirdiği Urfa kuşatmasından sonra kale halkı ile yaptığı anlaşma gereği mancınıkları yakması, bir kaç ay sonra başlatılan Haleb muhasarasında yine mancınık kullanması gösterilebilir. Bu durumda Alp Arslan Haleb muhasarasında kullandığı mancınıkları kuşatma öncesi imal ettirmiş olmalıdır. Tuğrul Bey (1037-1063), Besasiri'ye karşı bizzat sefere çıkarken yanına sadece muhasara aletleri almakla yetinmemiş, sefer esnasında arrâde ve mancınık imal edecek marangozlar da almıştır.¹⁷

Eyyübî Sultanı el-Melikü'z-Zâhir (1186-1216), Antakya kuşatması sırasında Haleb'den getirdiği mancınıkları kullanmıştır. Yine Melikü'z-Zâhir 585/1189 yılında Akkâ şehrine donanma sayesinde sağladığı üstünlük vasıtasıyla mancınıklar, arrâdeler, neftçiler sokmuştur. Eyyübîler döneminde mancınık, arrâde ve debbâbe gibi kuşatma silahlarını kullanan kişilere haccârûn (taşçılar) veya cândâriyye denilmekteydi.¹⁸

Moğol Hükümdârı Môngke/Mengü Hân'ın (1251-1259) Çin'den yay ve mancınık ustası getirtmesine, ordusunda çok sayıda hitâyî (Hitaylı) mancınıkçı, neften-dâz, çarhendâz bulunmasına rağmen daha sonra yerine geçen Kubilay Hân (1259-1294) İslâm ülkelerinden mancınık yapacak ustalar istemiştir. Bu durum mancınık teknolojisinde İslâm ülkelerinin gelişmiş olduğunun göstergesidir. Çin'de ise ağırlıktan güç alan mancınıklar Müslüman mancınığı (phao) olarak tanınmaktaydı.¹⁹

Res. 1. Hülagu'nun (1256-1265) Bağdat muhasarasında kullandığı mancınıkları gösteren minyatür (Bozkurt 2003, 565).

¹⁴ Demir 2005, 146.

¹⁵ Nesevî 1934, 118.

¹⁶ Koca 2005, 144.

¹⁷ Köymen 1976, 112.

¹⁸ Şeşen 1987, 137-138; Bozkurt 2003, 565.

¹⁹ Needham and et al. 1994, 218 vd.; Bozkurt 2003, 565-566.

1.2. Bazı Mancınık Tipleri

Mancınık üzerine bilinen tek müstakil eser olan *el-Enîk fi'l-Menâcenîk*'i h. IX. m. XV. yüzyılda kaleme alan İbn Erenbugâ ez-Zeredkâş, mancınığı; Türkî (ترکی), harbî (خریبی), zeyyâr (زیار), efrencî (افرنجی), sultânî (سلطانی), keskencîl (كسكنجیل), arrâde (عراده) gibi çeşitlere ayırmıştır. Bunlardan harbî, zeyyâr ve Türkî plan olarak birbirine benzer. Efrencî, sultânî ve arrâde ayrı bir grup oluşturur. İbn Erenbugâ'nın çizdiği planlardan birinci tür mancınığın 28 (yirmi sekiz) ana parçadan meydana geldiği görülmüştür. Bu tür mancınıkta birer kaide üzerine dörder direk dikilmiş ve hepsi yukarıda birleşerek birer üçgen oluşturmuştur. Direklerin güçlendirilmesi için cısır (جسرköprü) adı verilen ve kaideye paralel olacak şekilde yerleştirilen enlemesine kalaslar çakılmıştır. Bu şekilde yapılmış iki ayak birbirine simetri oluşturacak şekilde yan yana getirilmiş, zirve kısmında karşılıklı olarak açılan yuvalara asıl fırlatıcı olan ve sehm (سهم ok) adı verilen uzun direğin üzerine sabitlendiği dingilin uçları girmiştir. Bu parça sehmi kalın kısmına beşte veya dörtte bir oranında bir noktadan ikiye ayırmaktadır. Kalın uçta içinde ağırlıklar bulunan sandık asılıdır. Diğer uçta fırlatılacak şeyin konulduğu iple bağlı bir sapan veya sabit kaşık şeklinde kefe bulunmakta, kullanım sırasında kefe kısmı aşağı çekilip bağlanmakta, içine gülle vb. konulduktan sonra birden bırakılmaktadır. Öbür uçtaki ağırlığın aşağı çekmesiyle gülle hedefe doğru fırlamış olurdu.²⁰

Arrâde türü mancınıklar, yere sağlam basması için haç şeklinde çapraz iki veya daha fazla kalastan bir kaide üzerine dikilen bir direk ve üst kısmında okun yerleştirileceği çatal bir bölümden meydana gelirdi. Ok, fırlatma gücünü ağırlık yerine ucuna bağlı çok sayıdaki ipin aksî yönde hızla çekilmesiyle sağlar. Merminin hedefe isabet etmesi için ortalı gitmesini temin maksadıyla ipler eşit olarak ikiye ayrılıp simetrik halkalardan geçirilirdi. Daha çok ipin bağlanması için okun uç kısmına enlemesine bir parça ilâve edilir. İki uçtan yapılan takviyelerle bu kısım ikizkenar üçgen şeklini alırdı. Bu tür mancınıklara tekerlek ilâvesiyle taşınma kolaylığı sağlanabilirdi. Bu mancınıkların Çin, Batı ve İslâm kaynaklarındaki çizimlerinde büyük benzerlik görülmüştür. Arrâde türü mancınıklar daha çok kalelerin savunulmasında kullanılmakta ve arrâde ile atılan güllerle, özellikle dışarıdaki mancınığın tahrip edilmesi hedeflenmekteydi.²¹ İbn Erenbugâ'nın efrencî (Frenk usulü) dediği mancınıklarda iplerin yerinde çift taraflı ağırlıklar bulunmaktadır.²² Keskencîl ise bir veya birkaç yayın müşterek gerilmesiyle yapılır ve daha çok ok, mızrak gibi şeyler fırlatmak için kullanılırdı.²³

Mancınıklar, arabalar üzerinde taşınıp taşınmadıklarına, yani tekerlekler üzerinde hareket edip etmediklerine; her istikamete veya yalnız bir istikamete atış edip etmediklerine ve nihayet büyüklüklerine göre de çeşitlere ayrılabilirdi. Mancınık ve arrâde dışında kaynaklarda adı geçen Çahr (چهر) adında başka bir kuşatma silahı mevcuttu. Çarh, boynuzlardan yapılan ve yaydan oluşan bir aletti. Türkiye Selçuklularında muhtelif kaynaklarda tîr-i çarh (تیرچهر), kavşül'l-ziyâr (قوسولزیا), zenbûrek/zemberek (زنبرك) gibi isimlerle de ifade edilen çarhların da mancınık gibi kullanıldığı görülmektedir. Bu savaş aletiyle bazen ok bazen de nefit gibi silahlar düşman saflarına doğru fırlatılırdı. Çarhların sistemi basit iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, magra (مقره) veya mağrat (مغرة) denilen ve ok gibi aletlerin yerleştirildiği yer, ikinci kısım ise miftâh (مفتاح) diye isimlendirilen, anahtar kısmı ile sinir yaylarının olduğu vator (وتور) denilen yerdir.²⁴ İbn Bîbî, çahr kullanımından iki yerde bahsetmiştir. Her ikisi de Alâeddîn Keykubâd dönemine ait olan kayıtlardan ilkinde; Türkiye Selçukluları tâbiyetini kabul eden Kilikya Ermeni Kralı Leon'un (doğrusu I. Hetum

²⁰ Bozkurt 2003, 566; Göksu 2019, 167-169.

²¹ Mateos 1962, 301; Needham and et al. 1994, 212, 213, 234.

²² Bozkurt 2003, 566; Koca 2005, 144-145

²³ Bozkurt 2003, 566; Göksu 2019, 167-169.

²⁴ Gurstelle 2004, 27; Göksu 2019, 169; Yavaş 2019, 259 vd..

(1226-1270) olmalıdır), tâbiyet şart ve mükellefiyetlerin biri olarak göndermeyi taahhüt ettiği kuvvetler arasında 1.000 (bin) süvari ve 500 (beş yüz) çarhçı bulunduğu zikredilmiştir. Diğer kayıta ise; Pervâne Tâceddîn ve Emîr Sinâneddîn Kaymaz'ın, Harezm emirleriyle görüştikleri Tatvan'dan ayrıldıkları sırada yanlarında çarh/çarkçılar, öncü birlikleri ve ellerinde kılıç, sırtlarında siper (kalkan) olan askerlerden oluşan kalabalık ve haşmetli bir ordu bulunduğu söylenmektedir. Bunların dışında Suğdak Seferi sırasında da çarhlardan bahsedilmekle beraber, bu silahların Türkiye Selçukluları tarafından değil Suğdaklılar tarafından kullanıldığı görülmektedir.²⁵

Yukarıda değindiğimiz mancınıklardan başka halatların bükülme ve esnemesinden güç alarak hareket ettirilen mancınıklar da imal edilmiştir. Bu tür mancınıklarda dikdörtgen şeklinde güçlü bir iskelenin karşılıklı iki kirişi arasına, tam ortasında ucunda kefe bulunan kol direğinin (ok) monte edildiği ve üzerinde iplerin sarılı olduğu dingilin uçları girmektedir. İnsan saçı ve domuz dışındaki hayvanların sinirlerinden yapılmış ipler dingile ve kola levye ile iyice sarılarak çakıldak tabir edilen dişlilerle sabitlenirdi. Çakıldak aniden boşa alındığında bükülen iplerin etkisiyle kefeye konulmuş mermi hedefe fırlardı. Kolun çarpması ve etkinin artması için iskelenin ortasına karşılıklı olarak dikilen ve yanlardan desteklenen iki direğin birleştirilmesiyle bir yastık yapıldı. Mancınıklarla ağır taş gülleler, pamuk, paçavra gibi şeylere emdirilip tutuşturulan yanıcı maddeler ve içine akrep vb. doldurulmuş büyük cam kavanozlar veya küpler fırlatılırdı. Düştüğü yerde kırılan kavanozlardan çıkan akrepler düşman içinde paniğe sebep olurdu. Bu tür mancınıkların kullanımına örnek olarak Sâsânî Hükümdârı Enûşirvân'ın (531-579) Nusaybin muhasarasını gösterebiliriz. Enûşirvân'ın Nusaybin'i kuşattığı sırada askerlere toplattığı akrepleri cam kavanozlara doldurduğu ve onun bu mancınıklar yardımıyla akrep dolu cam kavanozları şehre fırlattığı bilinmektedir.²⁶

Gurstelle, Orta Çağ'da mancınıkla atmak için faydalanılan malzeme kullanımındaki sınırsızlıktan bahsederken, at leşleri, zehirli yılan sepeti, elçilerin kesik başları, sığır gübresi vb. sıra dışı ürünlerden söz eder. Gurstelle, Orta Çağ'ın sonlarında Litvanlar tarafından gerçekleştirilen Carolstein kuşatmasında 2.000 (iki bin) araba dolusu hayvan gübresi kullanıldığını söyler. Yine Gurstelle, İngiltere Kralı I. Edward'ın (1272-1307) kuşattığı bölgedeki kiliselerin kurşun çatılarını söktürerek bunlardan mancınık topu yapmayı sevdiğinden bahsetmektedir.²⁷

1.3. Mancınıkların Kullanım Yerleri ve Teknik Özellikleri

Mancınıklardan genel olarak sağlam surları yıkmak için faydalanılsa da her zaman bu amaç için kullanılmıyordu. Mancınıklar ile kentlerin içi de bombardıman edilebiliyordu. Selçukluların ilk devirlerinde böyle bir bombardımanın yaptığı tahribatın derecesi hakkında her hangi bir misale sahip değiliz. Bununla beraber, daha sonraki devirlere ait olmak üzere bu hususta açık fikir edinmek mümkündür: Dânişmendli Emîr Gâzî'nin 528/1134 yılında vefatının ardından yerine oğlu Melîk Muhammed'in geçmesinden ve Selçuklu Dânişmendli rekabetinden istifade eden Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos (1118-1143), Dânişmendliler üzerine sefere çıktı. İlk olarak Kastamonu şehrini ele geçiren İmparator bu fetihten aldığı cesaretle Çankırı üzerine yöneldi. Ancak İmparator burada, Türklerin son derece sert bir direnişi ile karşılaştı. Ordu bu nedenle surları kuşatarak zayıf noktalarını durmadan koçbaşlarıyla tahribe ve taarruza başladı. Fakat istihkâmlar çok güçlü olduğu ve kuşatılanlar da var güçleri ile mukavemet ettikleri için kuşatma bir türlü başarıya ulaşamıyordu. İmparator bu yüzden surları dövmekten vazgeçerek şehrin içindeki binaları mancınıklarla bombardımana karar verdi. Bizanslılar surlar dışındaki, ordugâhlarını üzerine

²⁵ İbn Bîbî 1996, 339, 352, 430.

²⁶ Yâkût h. 1397 m. 1977, 288; Bozkurt 2003, 564-567.

²⁷ Gurstelle 2004, 27.

kurmuş oldukları tepelerden şehrin binalarını iyice görebiliyorlardı. Böylece mancınıklar iyice gördükleri hedefler üzerine hafif taş güllerle savurmaya başladılar. Mancınıkların etki alanı oldukça genişti. Taşlar yukarıdan atıldıkları için sanki kendiliklerinden uçuyorlardı ve etkileri de çok yıkıcı oldu. Evler yıkılıyor, damlar çökerek insanları altında bırakıyordu. Bu suretle şehirde evlerde oturmak da, sokakta yürümek de tehlikeli bir hal almıştı.²⁸ Yine Komnenos tarafından 532/1138 yılında Suriye’de gerçekleştirilen Şeyzer muhasarası sırasında mancınıklarından fırlatılmış olan 25 rıtl (yaklaşık 10 kg.) ağırlığındaki bir taş, bütün bir evi baştan aşağı tahrip etmişti.²⁹

Muhasara edilenler, mancınığın tesirini izole etmek veya hiç olmazsa azaltmak için birçok tedbirler alıyorlardı. Bu duruma örnek olarak Bizans İmparatoru İoannes’in 526/1132 yılında Ermeniler üzerine çıktığı Kilikya Seferi sırasında gerçekleştirilen Anavarza kuşatması sırasında mancınıkları korumak için aldığı tedbiri göstermek mümkündür. Bizans ordusu Anavarza kuşatması için ilk olarak mancınıkları surların karşısına yerleştirdi. Hiç vakit kaybetmeyen Bizans ordusu mancınıklardan çıkan taş güllerle kulelere savurmaya başladı. Ancak Anavarza halkı da boş durmuyorlardı. Anavarzalılar da surlar üzerine mancınıklar yerleştirerek kuşatıcılar üzerine ağır taşlar ve kızdırılmış demir parçaları yağdırdılar. Bu bakımdan Ermeniler Bizanslılara çok üstün durumdaydılar. Aynı zamanda, hiç beklenmedik anlarda çıkış hareketleri yapıyorlardı. Anavarzalılar gayet ustaca, saz demetlerinden yapılmış meşaleleri mancınıkların koruyucu kalkanlarına atarak bu âletleri tutuşturuyorlardı. Mücadeleye kısa bir süre ara verildiğinde Bizanslılar mancınıklarını düşmanlarının taktiğine uydurdular. Mancınıkların koruyucu kalkanlarını kalın bir balçık tabakası ile sıvadılar ve ertesi gün yeniden surları dövmeye başladılar. Artık Ermenilerin savurduğu kızdırılmış demirler mancınıklara zarar veremiyordu. Savunma plânlarının böylece akamete uğradığını gören Ermenilerin alay ve istihzaları feryada dönüştü. Çünkü şehirden fırlatılan demir külçeleri bütün hızlarına rağmen ince, gevşek ve yaş balçık tabakasına vurduklarında etki ve hızlarını kaybediyorlar ve zarar veremiyordu.³⁰

Mancınıkların etkisinin azaltılmasına yönelik bir başka tedbir de yine mancınıkla şehir içinden mukabele etmektir. Tuğrul Bey Malazgirt’i muhasara ettiği sırada, bir papazın inşa ettiği mancınıklarla şehirden attığı taşlar Selçuklu ordusu mancınıklarını tesirsiz hale getirmişti. Selçuklu Hükümdârı bunun üzerine, büyük bir mancınık inşa ettirmişti. Bu ağır mancınık ile fırlatılan taşlar, Malazgirt şehri surlarında gedik açmış, bu durum muhasara edilenler arasında ne kadar teessür ve ümitsizlik yaratmışsa, Selçuklu ordusunda da o kadar sevinç uyandırmıştı. Ancak kaleden çıkan bir fedainin, nefis şişeleri fırlatmak suretiyle, bu büyük mancınığı yakması, Malazgirt’in Tuğrul Bey tarafından fethedilmesini önlemişti.³¹

Mancınıkların büyüklükleri farklı olduğu gibi üretim maliyetleri de çeşitlerine göre farklılık göstermiştir. Örneğin güçlü sur yapısına sahip şehirlerin kuşatılması için daha gelişmiş ve güçlü mancınıklar tasarlanmış ve bu durum da maliyetlerini arttırmış olmalıdır. İbn Kesîr, Kerek muhasarası için yapılmış bir mancınığın direklerinin 18 zirâ (yaklaşık 9 m.), okunun ise 27 zirâ (yaklaşık 13,5 m.) olduğunu, 60 rıtl (yaklaşık 25 kg.) ağırlığında gülle attığını söyler. İbn Bîbî’nin bir kaydına göre; Amîd (Diyarbakır) şehrinin kuşatması için Konya’da demirciler tarafından 2 men, 3 men 5 ve 10 men (1 men/batman bölgelere göre değişmekle birlikte 3-6 kg. ağırlığındadır.) demirden mancınık güllerle dökülmüştür. Bu güller, develer vasıtasıyla savaş yerine taşınmıştır. Atılacak hedefin uzak veya yakın olmasına göre sandığın içerisindeki ağırlık artırılır veya azaltılırdı.³² Sultan Alp Arslan 1071

²⁸ Mateos 1962, 313; Turan 1971, 173; Khoniates 1995, 13-14.

²⁹ Köymen 2001, 273-275.

³⁰ Khoniates 1995, 17.

³¹ Köymen 2001, 273-275.

³² İbn Bîbî 1996a, 447.

yılında Urfa'yı kuşatmış fakat karşılıklı yapılan müzakereler sonucu 50.000 (elli bin) altın karşılığında hem kuşatmayı sonlandırmayı hem de Urfa için tehdit oluşturmaması amacıyla mancınıkların yakılmasını kabul etmiştir.³³ Mehmet Altay Köymen bunun üzerine Selçuklularda mancınıkların maliyetini hesaplamaya çalışmış ve neticede yaklaşık 1.500 (bin beş yüz) dinarlık maliyetleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, sur inşa etmek gibi, mancınıklar kurmak da istiklal teşebbüsüne girişme alameti telakki ediliyordu. Alp Arslan, Halep Mirdasoğulları Hükümdarı Reşîdü'd-Devle Mahmud'u (1060-1061) kendisine karşı mancınıklar kurmakla itham etmişti. Vasal hükümdâr olması hasebiyle, onun bu hareketi karşısında diğer vasal mülük nezdindeki itibarının ne hale geleceğini sormuştu. Bu hususta Alp Arslan'ın ölümünden sonra oğlu Melîkşâh (1072-1092) ile amcası Kirman Selçuklu Hükümdârı Kavurd arasında çıkan taht kavgası sonrası Melîkşâh Kavurd'u öldürtmüş, onun elinde bulunan ülkeleri Serheng Savtegin'e tevcih etmiş, Kavurd'un mancınıklarını ve davullarını onun idaresine vermişti.³⁴

Mancınıkların kale kuşatmaları için önemli bir silah olmasından dolayı kuşatılan kaleden geri çekilme veya düşman takibinden kaçma durumunda mancınıkların ateşe verilmesi mühim bir mesele olmakta ve gerekli görüldüğünde düşman eline geçmemesi için mancınıklar yakılmaktaydı.³⁵ Örneğin; Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos Suriye Seferi sırasında Şeyzer kuşatmasını kaldırıp geri dönerken düşmanın eline geçmemesi için mancınıkları ateşe vererek yaktırtmıştır.³⁶

Mancınıkların atış menzili, 300 (üç yüz) metreden başlayıp 1.600 (bin altı yüz) metreye kadar ulaşabilmekteydi. Müstahkem yerleri topa tutmaktan maksat, sadece kale bedenlerini yıkmak değildi; aynı zamanda kalenin içindekilere büyük zararlar verdimekte. Mancınık, her savaşçı tarafından kullanılabilen bir alet değildi. Bu alet, genellikle, uzmanlaşmış kişiler tarafından kullanılmaktaydı. Mancınıkları kullanan birlikler ise mancınıkdârân veya heccârûn olarak isimlendirilirdi.³⁷ Eğer, uzman kişiler bulunamazsa, bu iş, kale komutanının görevlendirdiği savaşçı olmayan insanlara da yaptırılmaktaydı. Moğol İlhanlı komutanı Baycu Noyanın Kayseri kuşatması sırasında şehri savunmak için Dericiler Çarşısı'nda üç mancınık kurdurulmuştu. Fakat bu mancınıkları kullanacak uzman kişiler bulunamamıştı. Bunun üzerine şehrin subaşı bu mancınıkları kullanmaları için esirleri ve kalenderî dervişlerini (cavlâkiler) kullandı.³⁸

Mancınıklardan kale veya kentlere nefte bulanmış yanıcı malzemeler de atılmaktaydı. Orduda neffât denilen sanatı, ateş vermek, yakmak olan nefî yani nefçiler bulunmaktaydı. Bunun için kalenin içine bazen, üzerine bez sarılıp petrol dökülmüş ve ateşe verilmiş toplar da atılmaktaydı. Nefçiler, şehri yakmak için petrol hazırlar ve bunu tutuşturup mancınık veya arrâdelerle kale ve şehre atarlardı. Bu maksatla petrol yağı vs. gibi sıvı maddeler büyük kâse şeklinde, terazi gibi zincirli bir kaba konularak veya petrol/neffâte denilen bir aletle çul veya bez topaklarına bulayarak atılırdı. Bu toplarla, hem kalenin içindeki konutlar yıkılmakta hem de yangın çıkarılmaktaydı. Kuşatma savaşlarında petrol kullanmak için özel askerî kıtalar da mevcuttu. İbn Bîbî, II. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1237-1246) döneminde gerçekleştirilen Amîd kuşatması esnasında askerlerin, işler yolunda gidinceye kadar neffâtların ve mancınıkların petrol atmayı sürdürdüklerinden bahseder.³⁹

³³ Köymen 2001, 275.

³⁴ Köymen 2001, 276.

³⁵ Râvendî 1999, 258.

³⁶ Mihail 1944, 118; Abû'l-Farac 1999, 374.

³⁷ Göksu 2018, 347 vd..

³⁸ İbn Bîbî 1996b, 73. Kalenderî dervişlerinin bu görevi gönüllü mü, zorunlu mu yaptıkları ve görev esnasındaki tutumları hakkında bilgi sahip değiliz.

³⁹ İbn Bîbî 1996b, 46; Koca 2005, 147.

Res. 2. Moğol savaşçıların kullandığı mancınığı gösteren minyatür (Rise 1986, 118).

Mancınıkların savaş alanlarına taşınma usulleri genel itibariyle iki farklı metotla gerçekleşirdi. Bu metotlar, daha sonra kullanılmak amacıyla parçalara ayrılarak ve kurulu vaziyette öküzler tarafından çekilen arabaların üzerinde veya insan gücüyle taşınması şeklindedir. Mancınıkların nakledilmesinde kullanılan küçük tekerlekli taşıt Rutayla olarak isimlendirilirdi.⁴⁰ Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Bizans'a ait Malazgirt Kalesi'ni kuşatmaya hazırlanırken, Ahlat'tan büyük bir mancınık getirmişti. Ahlat'tan çıkmadan parçalarına ayrılan bu mancınık Malazgirt Kalesi'nin önünde yeniden monte edilerek kuşatmaya hazırlanmıştı. Ortalama 55 (elli beş) kilo civarındaki taşları fırlatabilecek büyüklükte olan bu mancınık ancak 400 (dört yüz) kişi birlikte harekete geçirebilmekteydi. Büyüklüğünden dolayı Malazgirt Kalesi savunucuları bu mancınığı görünce dehşete düşmüşlerdi. Kuşatma başlatılıp mancınıktan atış yapılmaya başlandığında daha ilk atışında üç (3) Bizans muhafızını birden öldüren mancınık kale savunucularının korkmakta haklı olduklarını kanıtlamıştır. Öte yandan, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes (1068-1071) de, Malazgirt savaşına çok miktarda mancınıkla gelmişti. Bunların en büyüğü her defasında 1 (bir) kantar (10 kantar=90 kilo) civarında taş atabilmekteydi. Bu mancınık, savaş meydanına ancak 100 (yüz) araba ile getirilebilmiştir. Bu mancınıklar arasında 10 (on) kantar ağırlığında taşlar fırlatabilen çok büyük bir mancınığın da yer aldığı belirtilmektedir. Mancınığın kullanılması için de, 1200 (bin iki yüz) adam görevlendirilmişti.⁴¹

Kuşatma silahlarının doğru bir kurulumla sahip olması için uygun bir zemin bulunması gerekmektedir. Aksi halde mancınıkların devrilmesi gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilirdi. Kaynaklar mancınıkların sur ve kuleler üzerine de inşa edilebildiğini aktarır. Buna örnek olarak Sultan Alp Arslan'ın Haleb seferi düzenleyeceğini haber alan Mahmud b. Zuabe, Haleb'i savunmak için surlar üzerine mancınıklar inşa ettirmesini gösterebiliriz.⁴² Yine Sultan Alp Arslan Ani kuşatması esnasında kuleler üzerine mancınıklar inşa ettirdiği kaynaklarda zikredilmektedir. Alp Arslan Ani kuşatmasının uzun sürmesi üzerine şehrin bir tarafında hemen bir ok menzili kadar uzakta alçak kısmın karşısında ağaçtan bir burç yaptırdı. Sultan buraya bir mancınık ve okçular yerleştirdi. Askerler kulenin karşısındaki kısmı mancınıkla yıkarak buradan şehre günlerce hücum ettiler.⁴³

⁴⁰ el-Câhiz 1988, 80, n. 202.

⁴¹ Bondârî 1943, 40; Köymen 2001, 273.

⁴² Ahmed bin Mahmûd 1977, 86.

⁴³ Köymen 2001, 18.

2. Türkiye Selçuklularında Mancınık Kullanımı

Askerî geleneklerine Anadolu'nun coğrafi ve kültürel yapısı ile Bizans ve Haçlılarla yapılan mücadeleler sonucunda edinilen bilgi ve tecrübeleri de ekleyen Türkiye Selçukluları, Anadolu'daki egemenlik süresi boyunca başta Konya ve İznik gibi Türkiye Selçuklularına başkentlik yapmış kaleleri ve egemenlik alanını genişletmek için Ahlat, Suğdak, Musul vb. kaleleri kuşatmıştır. Top icat edilmeden önce müstahkem kaleleri yıkmak için gerekli silahların başında gelen mancınığı Anadolu'ya girmelerinin ardından Türkler, yeni geldikleri mamur coğrafyaya egemen olmak için etkin biçimde kullanmışlardır. Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, saltanatı boyunca yaptığı bütün muhasara savaşlarında mancınık kullanmıştır. Bu durum bize mancınığın Selçuklu ordusunun asli silahlarından olduğunu göstermektedir. Selçuklulardan aldıkları askeri geleneği tecrübe ve yetenekleri ile birleştiren Türkiye Selçukluları Anadolu'ya egemen olmuştur. Anadolu'da güçlü devlet kurmalarını sağlayan bu tecrübeleri devletin zayıflamasından sonra Moğolların kuşattıkları kalelerde kullanmak zorunda kalan Türkiye Selçukluları yıkılış tarihine kadar askeri meziyetlerini sergilemekten geri durmamışlardır. Şimdi Türkiye Selçukluları zamanında mancınık kullanımı ile ilgili bilgileri kaynaklar ışığında aktarmaya çalışalım.

Türkiye Selçukluları zamanında kuşatma sırasında mancınık kullanımına ilk olarak I. Kılıç Arslan (1092-1107) döneminde rastlamaktayız. I. Kılıç Arslan, Bizans ile sulh yapıp batıda emniyeti sağladıktan ve İlhan'ı İznik'te kalenin muhafazası için görevlendirdikten sonra 487/1095 yılında Malatya üzerine yürüdü. Şehir Rum Ortodoks dinine girmiş bulunan Ermeni Gabriel'in elinde idi ve burada hâkimiyetini sağlamlaştırmak için Sultan Melikşâh'tan da bir tefviz (görev) fermanı almıştı. Dânişmend Gümüştekin'in daha önce davranmasını önlemek için Kılıç Arslan şehri kuşatarak şiddetli şekilde hücumu geçerek surları mancınıklarla dövmeye başladı. Eski sur ve burçlardan başka Gabriel'de Malatya'yı çok iyi tahkim ettirmişti. Bu nedenle kuşatma uzun sürdü. Şehrin Ermeni ve Süryani halkı ise Gabriel'den hoşnut olmadığı için Kılıç Arslan'ın şehri almasını istiyordu. Durumdan haberdar olan Sultan veziri aracılığıyla Süryanilerin patriğiyle iletişime geçti. Ayrıca Gabriel'e de bir takım vaatlerde bulunarak teslim olmasını teklif etti. Gabriel Sultanın teklifini reddettiği gibi, Kılıç Arslan'la anlaşmak için istekli olan Süryani patriğini de öldürdü. Bu durum karşısında Kılıç Arslan'ın şehri düşürmek için muhasarayı uzatmaktan başka çaresi kalmıyordu. Fakat Haçlıların İznik'e geldiklerini öğrenen Kılıç Arslan kuşatmayı kaldırarak başkente dönmek zorunda kaldı.⁴⁴

Kılıç Arslan Malatya kuşatmasında olduğu sırada yaklaşık 600.000 (altı yüz bin) kişiden müteşekkil haçlı birliği başlarında Godefroy de Bouillon olduğu halde büyük bir kuvvetle harekete geçerek 490/1097 yılının Cemaziyülevvel/Cemaziyülahır/Mayıs ayında İznik'i kuşatmıştı. Haçlılar kenti kuşattığı sırada kalede bulunan Türk garnizonu çok kuvvetli idi ancak haçlıların sayısı ve silahları ile baş edecek yeterlilikte değildi. Haçlılar kuşatma için büyük hazırlık yapmışlardı. Örneğin; şahmerdan adı verilen ve surları sarsarak surların yıkılmasına sebep olan silah, kaleyi alttan kazmak için lağımcılara koruma siperi işlevi görecektir kulübel (scrofa), mancınıklar, iki kattan oluşan hem içi hem dışı kösele ile kaplanmış hücum kuleleri ve ahşap kuleler inşa etmişlerdi.⁴⁵ Kuşatma sırasında Haçlılar, Kılıç Arslan'ın askerlerinden şehit olanların başlarını keserek kaleyi savunanların moralini bozmak için mancınıklara koyarak kaleden içeri fırlatıyorlardı. Haçlı kuşatmasına son vermek için

⁴⁴ Abû'l-Farac 1950, 335-336; Mihail 1944, 46; Mateos 1962, 187; Turan 1971, 98; Anna Komnena 1996, 324-325; Demirkent 2014, 24.

⁴⁵ Anna Komnena 1996, 325-327; Altan 2008, 75-104.

hızla Malatya'dan dönen Sultan kuşatmayı durduramayacağını anladı. En nihayetinde İznik kalesi Bizans'a teslim edildi.⁴⁶

Kılıç Arslan'ın 499/1106 yılında Malatya üzerine gerçekleştirdiği ikinci sefer sırasında da mancınık kullandığını görmekteyiz. Elbistan'ın Ermeni halkı, haçlılardan zulüm gördüklerini söyleyerek Kılıç Arslan'ı kendilerini kurtarması için davet etmişlerdi. Kılıç Arslan davet üzerine sefere çıkarak Maraş ve Elbistan'ı ele geçirdi. Kılıç Arslan buradan haçlıların kontrolünde olan Antakya üzerine sefer düzenlemeyi planlıyordu. Kılıç Arslan bu sefer için Haleb'e elçi göndererek sefer hazırlığı için bir takım taleplerde bulundu. Sultan Antakya seferi için hazırlıklara devam ederken, Dânişmend Gümüştekin'in esir aldığı Bohemond'u 100.000 (yüz bin) dinar fidye ödemesi karşılığında serbest bıraktığını öğrendi. Bunun yanında Gümüştekin'in başka bir Haçlı Prensi olan Richard'ın fidyenin miktarı için Bizans İmparatoru ile görüşmeye başladığını öğrenen Kılıç Arslan çok sinirlendi. Türkiye Selçuklu Sultanı ve müttefik olmaları sıfatıyla fidyeden elde edilen meblâğların yarısını istedi. Ancak Kılıç Arslan Gümüştekin'den istediği cevabı alamadı. Sultan'ın ele geçirmeyi çok istediği Malatya'nın Dânişmendliler tarafından fethedilmesi ile birlikte bu olay Gümüştekin ve Kılıç Arslan'ın arasının iyice açılmasına sebep oldu. Antakya üzerine düzenleyeceği seferden vazgeçen Kılıç Arslan 496 yılında Dânişmend Gâzî Gümüştekin'in üzerine yürüyerek onu bozguna uğrattı. Kılıç Arslan Dânişmend Gâzî'nin ölümünden sonra da Dânişmendlilerin elinde bulunan Malatya'yı muhasara etti. 28 Haziran'da Malatya'yı kuşatan Kılıç Arslan surların kuzeydoğu tarafından bulunan yuvarlak kulenin karşısına mancınıklar yerleştirmiş ve 2 Eylül'e kadar surları mancınıklarla dövdürmüştü. Mancınık darbelerine dayanamayan sur kuleleri yıkılmaya başlayınca mukavemet edemeyeceğini anlayan Gümüştekin Ahmed Gâzî'nin oğlu Yağısıyan hayatına dair teminat alarak şehri sultana teslim etti.⁴⁷

I. Kılıç Arslan'dan sonra başa geçen I. Mesûd (1116-1156) döneminde babası II. İoannes Komnenos'un ölümünün ardından Bizans tahtına geçen I. Manuel Komnenos (1143-1180), 541/1146 yılında Selçuklulara karşı bir sefer düzenlemiş ve bu sefer sırasında Konya'yı mancınıklarla muhasara etmiştir. Niketas'ın verdiği bilgilere göre; Sultan Mesûd Konya'dan kaçarak Taksara (Aksaray), eski Koloneia'ya gitmişti. Konya surları üstünde savunmayı Mesûd'un kızlarından birisi (İmparatorun Türklerin yanına kaçıp Müslüman olan kuzeni İoannes'la evlenmiş olan kızı), babası Sultan adına başarı ile yürütmekteydi. Manuel, Konya surlarına yaklaşarak şehri ordusu ile kuşattı ve surların etrafına mancınıkları kurdurdu. Mancınıkların kurulmasının ardından Konya'nın mancınık atışlarıyla dövülmesini emreden Manuel, şehri uzun süre muhasara etmiş, pek çok Türkü şehit etmiş ancak Sultan Mesûd'un Bizans ordusu üzerine saldırıya geçmesi ile muhasaradan başarısızlıkla ayrılmak zorunda kalmıştı.⁴⁸

Dânişmendli Melîk Muhammed'nin ölümünün ardından meydana gelen iktidar boşluğundan faydalanan Sultan Mesûd, gerçekleştirdiği ilk Malatya kuşatması sırasında şehri mancınıklarla kuşatmıştır. 537/1143 yılında Malatya'yı elinde bulunduran Dânişmendli Aynû'd-Devle'nin üzerine yönelen Sultan Mesûd, ilk olarak Aynû'd-Devle'yi, iktainı artırma vaadiyle itaate davet etti. Aynû'd-Devle, Sultan Mesûd'a aynı zamanda yeğeni olan eşini göndererek, ondan Malatya ve çevresindeki hâkimiyetine dokunmamasını rica etti. Aynû'd-Devle'nin isteğini reddeden Sultan Mesûd, etrafına mancınıklar da kurdurduğu Malatya'yı

⁴⁶ Aguilers 2019, 58-66; Anonim 2013, 68; Bakır 2008, 589; İbn Bîbî 1996a, 12; İbnü'l-Esîr 1991, C. 10, 228; Anna Komnena 1996, 325; Mateos 1962, 190; Mihail 1944, 51; Nicolle 2003, 33; Tudebodus 2019, 77-84; Turan 1971, 98; Tyrensis 2016, 117 vd..

⁴⁷ Abû'l-Farac 1950, 423-424; Demirkent 2014, 53-54; Mateos 1962, 225; Mihail 1944, 192; Turan 1971, 106-107.

⁴⁸ Khoniates 1995, 36; Turan 1971, 181.

kuşatma altına aldı. Malatya'nın ablukası 3 (üç ay) sürdü. Bu süre içinde Sultan Mesûd, Malatya üzerine hiç hücum düzenlemedi. Sultanın bu tutumu ise, Aynû'd-Devle'nin eşi tarafından yaptırılmış bir sihre bağlandı. Sultan Mesûd, sihir dedikodusundan çok etkilenmiş olmalı ki, birden bütün mancınıkları yaktırdı ve ablukayı kaldırdı.⁴⁹

Sultan Mesûd'un vefatının ardından 551/1156 yılında babasının yerine tahta çıkan II. Kılıç Arslan (1156-1192) Ayıntâb'ı işgal eden Nureddîn Mahmud üzerine düzenlediği sefer sırasında mancınık kullanmıştır. Aynı zamanda Kılıç Arslan'ın eniştesi olan Musul-Haleb Atabeyi Nureddîn Mahmûd, Selçuklu tahtında meydana gelen değişiklikten yararlanarak, daha önce Sultan Mesûd ile yapmış olduğu antlaşmayı bozmak suretiyle Selçuklu topraklarına saldırmış, Ayıntâb ve Merzubân'ı işgal etmişti. Kılıç Arslan'ın devlet adamları ile yapmış olduğu toplantıda, Ermeniler ve Haçlılarla temas kurularak, Nureddîn Mahmûd'a karşı bir ittifak oluşturma kararı alındı. Bu karar gereğince, Kılıç Arslan, Ermeni Baronu Thoros'a ve Haçlı hükümdârlarına birer elçi göndererek, onlarla birer barış ve dostluk antlaşması yaptı. Bundan sonra Kılıç Arslan, Nureddîn Mahmûd'a bir mektup yazarak, "*babam tarafından iki devlet arasındaki sınır tayin edildi. İşgal etmiş olduğun toprakları iade et*" şeklinde ona sert bir kesin uyarı verdi. Fakat Nureddîn Mahmûd, işgal etmiş olduğu toprakları iade etmek şöyle dursun, Hıristiyan hükümdârlarla yapmış olduğu antlaşmalardan dolayı Kılıç Arslan'ı suçladı. Nûreddîn Mahmûd ile bir anlaşmaya varamayacağım anlayan Kılıç Arslan, ordusunu harekete geçirerek Ayıntâb önlerine geldi. Ayıntâb'ın etrafını mancınıklarla kuşatan Kılıç Arslan, mancınıkları harekete geçirerek şehrin surlarını dövmeye başladı. Mancınıktan çıkan ağır güllerle Ayıntâb surlarını yıkan Kılıç Arslan şehri eniştesi Nureddîn Mahmûd'dan geri alarak Ayıntâb'da yeniden Selçuklu hâkimiyetini sağladı.⁵⁰

II. Kılıç Arslan saltanatının son yıllarında ülkeyi oğulları arasında paylaştınca Ankara ve civarı Muhyiddîn Mesûd'a vermişti. Melikliği sırasında Muhyiddîn Mesûd Kastamonu taraflarında Bizanslılara karşı 1,5 (bir buçuk) yıl gaza yaptı, Bizanslılardan pek çok esir aldı. Muhyiddîn Mesûd bu sefer sırasında Dadyblra/Dadibra (Zalîfra/Safranbolu/Devrek)'yü 4 (dört ay) mancınıklarla kuşattı. Nihayet Mesûd, Hıristiyan halkın şehri terk etmesi şartıyla, hayatlarına dokunmayarak şehri terk etmelerini sağladı ve yerlerine Türkleri iskân etti.⁵¹

II. Kılıç Arslan 587/1192 yılında vefat edince yerine Selçuklu tahtına oturan oğlu I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1205-1211) zamanında 602/1206 yılında gerçekleştirilen Antalya kuşatmasında mancınıklar kullanılmıştır. Şehrin 10 (on) mancınıkla kuşatıldığını İbn Bîbî'de geçen şu ifadelerden anlıyoruz;

*"Antalya'yı dairenin noktanın etrafını sardığı gibi çepeçevre sardılar. Saltanat fermanına uyup o şehri almak, oranın askerlerini yere sermek için 'hiç korkmadan 10 güçlü mancınığı kartalın dahi uçamayacağı bir yere yerleştirdiler. Talihli şahlar şahının fermanıyla arabayı göğe çıkarttılar' Savaş aletlerini yerleştirdiler. İçten ve dıştan timsahlar gibi birbirlerinin canına kastettiler. Bir gün gibi geçen iki ay hiç ara vermeden sabahtan akşama kadar savaş ve kuşatmayla meşgul odular."*⁵²

Mükrimin Halil Yinanç, Antalya muhasarasında kentin mancınık atışlarıyla dövüldüğünü, mancınıkların sayesinde Antalya burçlarının bazı kısımlarının yıkılması neticesinde kentin neredeyse düşeceğinden bahsetmektedir.⁵³

I. Gıyâseddîn Keyhüsrev şehit edildiği Alaşehir Savaşı öncesi Antiocheia Kalesi'ni kuşatmış ve bu kuşatma sırasında mancınık kullanmıştır. Kuşatma şu şekilde gerçekleşmiştir: I. Gıyâseddîn Keyhüsrev ilk sultanlığının ardından tahtı bırakmak zorunda kalıp Selçuklu

⁴⁹ Abû'l-Farac 1950, 377; Koca 2003, 123-124; Mihail 1944, 120-121.

⁵⁰ Koca 2003 159-160; Mihail 1944, 186, 196.

⁵¹ Turan 1971, 219.

⁵² İbn Bîbî 1996a, 116-118.

⁵³ Yinanç 2014, 7.

ülkesinden ayrılınca İstanbul'da kendisini misafir eden ve Latinlerin işgalinden sonra şehri terk etmek zorunda kalan III. Aleksios Angelos (1195-1203), Antalya'da bulunan Sultan'ın yanına geldi. III. Aleksios'un tahtını ele geçirmek için I. Theodoros Laskaris'e (1205-1222) karşı yardım istemesiyle I. Gıyâseddin Keyhüsrev harekete geçti. Bir elçi aracılığıyla gönderdiği mektupta tahtın III. Aleksios'a devredilmesini isteyen I. Gıyâseddin Keyhüsrev, bu talebi geri çevirilince III. Aleksios'u da yanına alarak I. Laskaris üzerine yürüdü. Antiokheia'ya gelip burayı Sultan, kalenin etrafına mancınıkları kurdurdu. Şiddetle kaleye saldıran Selçuklu birlikleri karşısında Antiokheia düşme tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Bizans kuvvetlerinin de gelmesiyle şiddetlenen ve Antiocheia yakınlarında gerçekleşen ve hem Bizans hem de Selçukluların büyük kayıp verdiği muharebede I. Gıyâseddin Keyhüsrev şehit düştü.⁵⁴

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünün ardından yerine sultan olan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), sultanlığı sırasında Ankara'da meliklik yapan Alâeddin Keykubâd üzerine sefere çıkınca şehri mancınıklarla kuşatmıştı. I. İzzeddin Keykâvus kuşatma için Konya'da ordu toplayıp gerekli hazırlıkları tamamlayarak gerekli neft ve mancınık silahlarıyla Ankara'ya doğru hareket etti.⁵⁵ Alâeddin Keykubâd, Sultan İzzeddin Keykâvus'un üzerine geldiğini işitince müdafaa tedbirlerini arttırarak, Ankara'nın ileri gelenleri ile kendini destekleyeceklerine dair daha önceden yapılan anlaşmaları yeniledi. Bu esnada İzzeddin Keykâvus'un ordusu da Ankara'ya gelip 608/1212 ilkbaharında şehri kuşattı. Savaşın ilk gününde mübareze şeklinde teke tek çarpışmalar ağırlıktaydı. Ancak, İzzeddin Keykâvus Konya'dan getirdiği mancınıklarla surları dövmeye başlayınca savaşın şiddeti arttı. Gün geçtikçe muhasara şiddetleniyor, fakat bir netice elde edilemiyordu.⁵⁶ Sultan İzzeddin Keykâvus ise bu defa tehlikeyi ortadan kaldırmaya kesin kararlıydı. Bu nedenle, askerî harekâtın yanı sıra kalenin etrafla bağlantısını keserek giriş çıkışı engelledi. Etrafla bağlantısı kesilip stoklan azalmaya başlayınca, şehir halkının isteği üzerine, Alâeddin Keykubâd, Haleb Hükümdârı Melik'üz-Zahir'den kardeşi İzzeddin ile arasını bulması için yardım istedi. Yapılan müzakerelerden olumlu sonuç alınamaması üzerine savunmaya devam etmek isteyen Alâeddin Keykubâd Ankara halkının 1 (bir) yıldan fazladır süren kuşatmaya direnecek güçleri kalmadığını belirtmeleri üzerine yeniden barış görüşmelerine başlamış ve nihayetinde kale I. İzzeddin Keykâvus'a teslim edilmiştir.⁵⁷

I. İzzeddin Keykâvus zamanında 30 Ramazan 602 Cuma (22 Ocak 1216)'da gerçekleştirilen Antalya kuşatması sırasında da mancınıklardan faydalanılmıştır. Olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Selçuklu ordusu savaş araç ve gereçlerini hazırlayıp kale içine arrâde yerleştirdiler. İlk gün bölgeyi çepeçevre saran Selçuklu askerleri şehri akşama kadar ok yağmuruna tuttular. Ertesi gün silah deposundan (zered-hâne) piyadeler savaş ve kuşatma aletlerini getirdiler. Hemen o akşam padişahın buyruğu üzerine çitleri bağlayarak merdivenler yaptılar ve mancınığı harekete geçirdiler. Kalenin içindekiler kale içinden sadece taş atabiliyorlardı, çünkü üzerlerine yağın oklardan kalenin duvarlarına çıkamıyorlardı. Savaş süresi uzayınca Sultan öfke ve gazaba geldi. Her emîre bir defada 10 (on) piyadeyle birlikte kale duvarına çıkacak şekilde geniş bir merdiven yaptırmasını ve askerinin yiğitlerini kale duvarlarının üzerine çıkarmasını ve bu savaş maddesini keskin kılıç aracılığıyla sona erdirmesini buyurdu. Bu emri alan emîrler, derhal uygulama için harekete geçtiler. Padişahın buyurduğu şekilde merdivenler yaptılar. Kale duvarının dibine merdiveni taşıyacak grubu,

⁵⁴ Akropolites 2007, 124-131; Anonim 2014, 40; Gregoras 1973, 70-73; Hondmîr 1353 (hurşîdî), 540; İbn Vâsıl C. 2, 1960, 412; İbnü'l-Verdî 2017, s. 110; Mîrhând 2018, 271; Müneccimbaşı 1935, 28; a.mlf. 2001, s. 40; Yazıcızâde Ali 2009, 245 vd..

⁵⁵ İbn Bîbî 1996a, 155; Turan 1971, 300.

⁵⁶ İbn Bîbî 1996a, 156.

⁵⁷ İbn Bîbî 1996a, 160; İbn Vâsıl 1960, C. 3, 217-218; Kesik 1994, 16-17.

duvarı tırmanacak askeri ve ok yağdıracak birliği belirlediler. Ertesi gün merdivenlerin nakli için görevlendirilmiş askerler vakit geçirmeden merdivenleri kale duvarlarına dayadılar. Diğer yiğitlerde yanlarında ağır güzleri ve hafif silahları olduğu halde onarlı gruplar halde burçlara tırmanmaya başladılar. Askerler yukarıya çıkarak duvarın üzerinde bulunan Frenkleri öldürüp aşağıya attılar. Daha sonra kale kapısına giderek oradaki görevlileri ve onların yardımına gelenleri de bertaraf ederek kale kapılarını açtılar. Dışardakiler de içeri girince kale teslim alındı.⁵⁸

I. İzzeddîn Keykâvus 613/1217 yılında Ermeni Leon'un üzerine sefere çıkınca ilk olarak Ermeni Leon'un müstahkem kalesi Hançin Kalesi mancınıklarla kuşattı. Selçuklu askerleri Sultan'ın emri üzerine kale etrafına mancınıklar yerleştirip, kalede oturanlara korku ve dehşet saldılar. Üç gün üç gece onların üzerine mancınıklardan "*dolu daneleri gibi ölüm yağdırınca*" kaledekiler büyük bir sıkıntıya düşerek ne yapacaklarını şaşırıldılar. Kale sakinleri üç gün mühlet istediler. Bu müddet zarfında Tekfurdan kendilerine bir yardım gelmezse, hiçbir mazerete başvurmada kaleyi teslim edeceklerini söyleyince Sultan onların isteğini kabul ederek, mancınıkları durdurmalarını buyurdu. Kale halkının habercisi, Tekfurun yanına varıp durumu anlatınca Tekfur, "*benim durumum sizden daha kötü. Size yardım edecek güçte değilim. Durumunuzu kurtarmak için kendi bildiğinizi yapmakta serbestsiniz*" cevabını verdi. Haberci geri dönüp Tekfurun cevabını iletince kale halkı Sultan'a haber göndererek "*cihan padişahı canımızı bağışlar, çoluk çocuğumuza, mallarımıza askerlerinden bir zarar gelmeyeceğine dair söz verirse, kaleyi ona teslim ederiz*" dediler. Sultan, onların isteğini kabul etti.⁵⁹ Yine İzzeddîn Keykâvus'un bu seferi sırasında Geben (Gaban/Kezan) Kalesi bizzat Sultan Keykâvus tarafından şiddetli bir hücumla kuşatıldı. Kaleyi mancınıklarla kuşatan Selçuklu birlikleri saldırıya geçtiler. Geben Kalesi Senyörü Baron Leon ile kalenin içinde bulunan diğer Ermeni şefleri, anı bir çıkış hareketi yaparak, Keykâvus'un saflarını yardılar ve Selçuklu mancınıklarını yakıp kaçtılar. Keykâvus kaleyi kuşatmaktan vazgeçerek ovaya; İzdi (Yezidi?)⁶⁰ denilen mevkie geçti.⁶¹

I. İzzeddîn Keykâvus 615/1218 yılında Eyyübî Sultanı Melîkü'z-Zâhir'in ölümünün ardından yerine geçen oğlu Melîk Azîz'in yaşının küçük olmasından faydalanıp Haleb üzerinde emeller beslemeye başlayan civar melîkler nedeniyle Haleb seferine çıkmaya karar verdi. Keykâvus, Haleb'i ele geçirip Selçuklulara tâbiyet şartıyla kendisine tevdi etmeyi planladığı Eyyübîlerin Sümeysat Hükümdârı Melîk Efdâl ile ahitname imzaladıktan sonra ilk olarak Maraş Emiri Nusretüddîn Hasan Bey'e ferman göndererek sefer için hazırlanmasını istedi. Sultan ona gönderdiği fermana; sultanın (mevkib-i hümayûn) ve ordunun o tarafa hareket edeceğini, kadim askerlerin, piyade ve süvarilerin, ücretli askerlerin toplanmasını, silâhların ve mancınıkların hazırlanmasını emrediyordu. İstenen hazırlıklar tamamlandı Selçuklu ordusu Merzubân kalesinin önüne gelince, mancınıklar kuruldu; kale deliciler (Nakkâbân) surları delmeye, okçular (tir-endâzân) kaledekilere ok yağdırmaya başladılar. Selçuklu ordusunun bütün gücüyle kuşattığı kale, üç gün sonra düşürüldü; saltanat sancağı (râyat-ı saltanat) burçlar üzerine çekildi. Sultan, kaleye güvenilir bir dizdar (kûtüval-i emîn), muhafızlar, atlı askerler ve güvenilir kişiler (müstehfazân, cündiyân, herese-i sika) tayin etti. Bundan sonra Sultan, müttefiki ve vasalı olan Melîk Efdâl'i daha önce üzerine sevk ettiği Ra'bân kalesine yöneldi. Selçuklu ordusu ile Melîk Efdâl'in kuvvetleri Ra'bân Kalesi'nin önünde buluştular. Ra'bân halkı kalelerinin önünde saltanat sancağını görünce, şok oldular ve korkuya kapıldılar. Sultanın emri ile kalenin önüne mancınıklar kuruldu ve savaş başladı. Ra'bân halkının "*çığrışmaları göğe yükseldi ve korkularından*" âmân dilediler. Keykâvus,

⁵⁸ İbn Bîbî 1996a, 162-167.

⁵⁹ İbn Bîbî 1996a, 184-185.

⁶⁰ Bu yerin adının İlyas Gökhan tarafından Yezidi olabileceği belirtilmiştir. Gökhan 2016, 115 vd..

⁶¹ İbn Bîbî 1996a, 185-191; Koca 1997, 43-47.

Ra'bân halkının isteğini hemen kabul etti. Saltanat divanında bir aman fermanı kaleme alındı; Sultanın tuğrası çekilip (tevkî'i eşref) kaleye gönderildi. Kale ileri gelenleri aman fermanını alıp okuduktan sonra tekrar dışarı çıktılar; gelip Sultanın elini öptüler; burçlara çekilmek üzere saltanat sancağını alarak kaleye döndüler.⁶²

I. İzzeddîn Keykâvus'un ölümünün ardından tahta oturan I. Alâeddîn Keykubâd gerçekleştirdiği kale kuşatmalarında mancınığı etkili olarak kullanmıştır. Alâeddîn Keykubâd saltanat tahtına geçmesinin hemen ardından ilk olarak 618/1221 yılında Kalonoros (Alâiyye) üzerine yürümüştür. Kale kuşatması başlamadan Sultanın fermanıyla kalenin etrafına mancınıklar yerleştirilmiştir. Bu kuşatma esnasında 100 (yüz) ağır mancınık kullanılmıştır. Aksaray'da ordunun toplanmasını isteyen Sultan uç bölgelerin emirlerine de askerleri ile beraber gelmeleri için birer ferman göndermişti. 10 (on) günlük bir hazırlıktan sonra sefere çıkıldı. Ordusunu üçe bölen Keykubâd, İbn Bîbî'nin ifadesine göre; *"yüksekliğine göğün hayran kaldığı ve her zaman kara bulutların altında saklı kalan dağa, attığı taştan Elburz dağına bile sıkıntıya düşürebilecek dağ gibi bir mancınığı"*⁶³ arabayla çıkarmalarını emretti. Sultan'ın fermanına uyularak mancınık yerine konurken Alâeddîn Keykubâd atının üzerinde büyük bir çaydan geçti. Ordu Kalonoros Kalesi'nin etrafını çepeçevre sardı. Selçuklu askerlerinin attığı ok yağmurundan kale halkı şaşkına döndü. Askerler kale halkının toparlanmasına izin vermeden Sultan'ın buyruğu üzerine kalenin etrafına yerleştirilmiş olan 100 (yüz) ağır mancınığı çalıştırdılar. Böylece kuşatma başladı ancak İbn Bîbî tarafından müstahkemliği tasvir edilirken; *"feleğin kötü olaylar karşısında korkup sığındığı, zirvesinin yıldızlar kümesine değdiği"*⁶⁴ ifade edilen bu kale, 2 (iki) ay süren kuşatmaya rağmen güçlü mancınık darbelerine bile dayanarak fethedilemedi. Kale 2 (iki) ayın sonunda Kale Komutanı Kyr Vart'tan âmânla teslim alındı.⁶⁵

Alâeddîn Keykubâd, kendi adına ithafen Alâiyye adını verdiği Kalonoros'un fethinin ardından civar ve başka kale fetihleri gerçekleştirip, itaatten çıkan Ermenileri yenerek onları da itaat altına aldıktan sonra, kışı istirahat ve hazırlıkla geçirerek baharda şark seferine çıktı. Merkezi Amîd olan Artuklular, öteden beri, Selçuklulara tâbi iken Melîk Mesûd, Sultan Keykubâd adına okunan hutbeyi kesmiş; kendisi için Sultanı ve bilhassa müttefiki Melîk Eşref'i komşu ve tehlikeli görerek daha uzakta kudretli ve müsait bulunduğu Eyyûbî Hükümdârı Melîk Kâmil'e tâbiyeti, hutbe ve sikkeyi onun namına değiştirmeyi kabul etmiştir. Zira iki kardeş olan Melîk Kâmil ile Melîk Eşref arasında rekabet vardı. Ayrıca Artuklu Hükümdârı Melîk Mesûd bu esnada Azerbaycan'a gelen ve Şarkî Anadolu işlerine müdahale eden Celâleddîn Mengüberti Harezmi Şâh ile de ittifak yapmıştı. Bu durumda Melîk Eşref, Sultan Alâeddîn'i Artuklulara karşı sefere teşvik ediyordu. Selçuklu Sultanı sübaşı (ser-leşker)lara ferman göndererek, hazırlanıp Malatya yönüne hareket edip beklemelerini emretti. Kendisi de Kont stab/Emîr-i ahûr Esedüddîn Ayaz ve Mübârizüddîn Çavlı gibi büyük kumandanlar ile varıp 622/1226 baharında Fırat boylarını ilhaka başladı; Amîd Artuklularına ait kalelerin fethine girişti. Sultan ordunun bir bölümünü Çavlı ile Adıyaman ve Kâhta'ya, bir kısmını da Esedüddîn Ayaz'ın emrinde Çemişgezek kalesine memur etti. Bu sarp kalelere mancınıkları kurup muhasaraya giriştiler. Mübârizüddîn Çavlı askerleri ve kuşatma aletleriyle Kâhta'ya gidince kale kapısının karşısına Mağribi bir mancınık yerleştirdi. İki mancınık da kalenin sağına ve soluna kurdu. Kuşatmayı haber alan Amîd sahibi Mesûd acele ile Melîk Eşref'e ittifaktan ayrıldığını ve kendisine itaat edeceğine dair bir mektup yazıp hediyeler göndererek yardım talep etti. Mektubu alan Melîk Eşref siyasetinde değişiklik yaptı ve Alâeddîn

⁶² İbn Bîbî 1996a, 204-205; Koca 1997, 52-53.

⁶³ İbn Bîbî 1996a, 259.

⁶⁴ İbn Bîbî 1996a, 261.

⁶⁵ Abû'l-Farac 1950, 516; Anonim 2014, 41; İbn Bîbî 1996a, 253 vd., 354; Müneccimbaşı 1935, 43; a.mlf. 2001, 62; Simbat 1946, 80; Yazıcızâde Ali 2009, 380 vd..

Keykubâd'a elçi gönderip, Melîk Mesûd'un itaat ettiğini bu nedenle sefere gerek kalmadığını ve kuşatmanın kaldırılıp alınan yerlerin iadesini istedi. Bu teklife çok sinirlenen Alâeddîn Keykubâd "*ben Melîk Eşref'in naibi miyim ki bana emir verecek ve yaptıklarından alıkoyacak*" dedi. Bunun üzerine, Melîk Eşref "*Arap ve Kürt kabilelerinden*" oluşan 10.000 (on bin) süvariye İzzeddîn b. Bedr komutasında Kâhta'ya gönderdi. Emir Mübârizeddîn'e, Melîk Eşref'in askerlerinin savaş için bölgeye geldiği haberi verildiğinde askerlerinin bir bölümünü mancınık kurmağa memur etti, kendisi de bir grup askerle muharebe meydanına gidip düşmanla karşılaşmaya karar verdi. Ertesi gün her iki ordu birbiriyle çarpışırken Amîd tarafından 6.000 (altı bin) kişilik bir kuvvet Eşref'in askerlerine katıldı. Mübârizeddîn bir taraftan kale muhasarasını sürdürüp, bir taraftan da Melîk Eşref'in askerleri ile mücadele ederken Leşkerî vilayeti tarafından "*Evlâd-ı Perdahla*" namıyla tanınan beşkardeş askerleriyle gelerek Selçuklu kuvvetlerine katıldı ve düşmanı mağlup ettiler. Melîk Eşref'in askerlerine komuta eden İzzeddîn b. Bedr esir edildi. Bundan sonra Selçuklu askerleri muhasara edilen kaleye doğru hareket ettiler. Bunu gören kale halkı Melîk Eşref'in askerlerinin yenildiğini anlayıp Mübârizeddîn Çavlı'dan âmân istediler. Bunun üzerine Mübârizeddîn Çavlı, kendilerine bir zarar gelmeyeceğini, eğer sultandan bir istekleri varsa hemen iletteceğini söyleyip şöyle dedi: *kale halkı mal ve eşyaları ile başka bir yere göçmek isterse buna engel olunmayacaktır. Çünkü sultanın maksadı ancak kaledir*". Mübârizeddîn'den güvence alınca Kâhta Kalesi halkı ertesi günü kaleyi teslim ettiler. Sultanın sancağını kaleye götüreren Mübarizeddîn Çavlı, 100 (yüz) nefer ile birlikte İzzeddîn b. Bedr ve diğer esirleri Alâeddîn Keykubâd'a gönderip durum hakkında bilgi verdi. Aynı sefer sırasında Malatya ordusu kumandanı Esedüddîn Ayaz idaresinde Çemişgezek tarafına gönderilen ordu da mancınık kullanılarak kaleyi kuşatmıştır. Olay şu şekilde cereyan etmiştir: Esedüddîn Ayaz, 5.000 (beş bin) süvari ve muhasara aletleriyle birlikte Çemişgezek kalesine yürüdü. Muhasarası çok zor olan bu kalenin ancak bir takım vaatlerle alınabileceğini düşünen Emir Esedüddîn Ayaz, Kâhta'nın akıbetini ve Melîk Eşref'in askerlerinin nasıl yenildiğini haber vermek üzere kaleye bir elçi gönderdi. Ancak, kaleden elçiye saldırı olduğu için elçi geri dönmek zorunda kaldı. Bunun üzerine, Esedüddîn barış yolu ile bu iş olmayacak deyip mancınıkları kurdurup saldırıya geçti. Günlerce devam eden çarpışmalardan bir netice elde edilemiyordu. Bu sırada lağımçılar kale surlarından birinde delik açmayı başardı. Böylece içeri giren Selçuklu askerleri uzun mücadeleden sonra kaleyi teslim aldı ve saltanat sancağı kaleye dikildi. Esedüddîn Ayaz ertesi gün fethi teferruatı ile anlatan bir mektubu sultana gönderdi.⁶⁶

Alâeddîn Keykubâd zamanında Trabzon üzerine 625/1228⁶⁷ yılında gerçekleştirilen sefer sırasında Trabzon Kalesi'ne mancınıklarla saldırıları düzenlenmiştir. Alâeddîn Keykubâd Karadeniz sahillerinde meydana gelen sorunlar nedeniyle çıktığı sefer sırasında Sinop, Samsun ve Ünye'ye kadar sahilleri kurtardıktan sonra donanmayı bizzat Trabzon üzerine gönderdi. Fakat asıl kara ordusu Erzincan'da toplanıp Melîk⁶⁸ ve Mübârizeddîn Ertokuş kumandasında Gümüşhane yolu ile Zigana dağına aşım Maçka'ya doğru ilerledi. Bu Selçuklu taarruzu karşısında Trabzon Hâkimi Andrenikos da Gürcistan hududundan Ünye'ye kadar olan bütün halkı harekete geçirdi. Türk askerlerine mukavemet edemeyen Rumlar, Trabzon surlarının içine çekilip savunmaya başladılar. Selçuklular muhasara makinelerini ve

⁶⁶ İbn ül-'Adîm 1900, 169; İbn Bîbî 1996a, 292-305; Turan 1971, 348.

⁶⁷ Osman Turan kuşatma tarihi ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir: "*Arap kaynakları, Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın, Erzincan'da iken Rumların bu tecavüzünü öğrenerek 1228'de Trabzon seferine giriştiğini ifade ederlerken Rum müelliflerinin kronolojik yanlışlığına dayananlar Sultan'ın Trabzon seferini 1223 yılında gösterirler ve Selçuklu Kara ordusunun Bayburt ve Maçka yolu ile geldiğini söylerler. Hâlbuki bu seferin Erzincan'ın fethinden sonra, dolayısıyla 1223'de değil 1228'de olduğu teyit eder.*" Turan 1971, 361, n. 58.

⁶⁸ Osman Turan kaynaklarda adı geçmeyen bu melikin Gıyâseddîn Keyhüsrev veya Koyluhisâr meliki ve sultanın kardeşi Celâleddîn Keyferidûn olabileceğini söylemiştir. Turan 1971, 363.

mancınıkları hazırlayıp şehre karşı kuzey ve güneyden yani Karadeniz tarafından da, şiddetli bir muhasaraya geçtiler. Trabzon dehşet içerisinde kalmıştı. Mancınıkların attığı taşların çıkardığı gürültüler, kiliselere sığınıp dua eden halkın feryatları, çan sesleri korkunç bir manzara arz ediyordu. Rumlar nihayet mukabil bir hücumla Türkleri surlardan püskürttüler, iki taraftan hayli insan kaybı oluyordu. Melik'in (Keyhüsrev'in?)⁶⁹ bir amcazadesi ile Reis Hayton yaralandı. Bunun üzerine karargâhı Aya-Eugenia manastırında (şimdiki Boztepe'nin altında) olan Selçuklu komutanı birliklerini üçe ayırdı. Yeniden taarruza geçen Türkler bu sefer surların üzerine çıkmayı başardılar. Lâkin bu esnada tufan gibi fırtına başladı. Yağmur ve seller ile gecenin karanlığı birleşince üçe bölünmüş Türk askerleri arasında ki irtibat kesildi. Şehrin içinden akmakta olan dereler nehir haline geldi ve Türk birliklerinin birbirine ulaşmasını engelledi. Netice olarak Selçuklu birliklerinin yeterince kuvvetli olmasına rağmen, surların metaneti, müdafaa edilen alanın dar olması ve fırtına ve sellerin oluşturduğu zorluklar, Türk birliklerinin dağılarak orman ve dağlara doğru çekilmesine sebep oldu.⁷⁰

Alâeddîn Keykubâd döneminde gerçekleştirilen Yassıçemen Savaşı neticesinde Türkiye Selçukluları, Celâleddîn Harezmi Şâh'ın ortadan kalkmasından sonra Moğollarla doğrudan sınırdaş olmuşlardı. Moğollar, Celâleddîn Harezmi Şâh'ı takiple geldikleri Anadolu'nun doğusundaki Eyyübilerin ve Artukluların vilayetlerini istila etmişlerdi. Anadolu'nun doğusunda bu istila devam ederken 629/1231 yılında bir Moğol birliğinin de Sivas yakınındaki, İsfahanî kervansarayına kadar ilerleyip birçok insanı esir ettiğini ayrıca hayvan sürülerine de el koyup beraberinde götürdüğü haberi geldi. İbn Bîbî'ye göre; Cormagon Noyan kumandasında yapılan bu akın haberi Alâeddîn Keykubâd'a ulaşır ulaşmaz, Kemâleddîn Kâmyâr'ı hemen Sivas'a gönderdi. Kemâleddîn Kâmyâr, Moğol öncü (karavul) kuvvetinin sayısını ve amacını anlamak için takibe girişmiş; Erzurum'a kadar ilerlemiş ve Moğolların bir akıncı birliğinden oluştuğunu öğrenmişti. Kemâleddîn Kâmyâr, Erzurum'da bu havalinin kumandanı olan Mübârizeddîn Çavlı ile görüşünce Moğolları askerî takipten vazgeçtiler; sadece casuslar gönderip durumlarını tetkike karar verdiler. Bu casuslar ve kalelerin muhafızları Moğolların Yunus Derbendini aşarak Mugan Ovası'na ulaştıklarını haber verdiler. Erzurum'da toplanmış olan Selçuklu kuvvetleri bir yandan ilerleyip memleketin emniyetini sağlamaya, öte yandan da bu hareketin sorumlusu olduğuna kanaat getirdikleri Kraliçe Rosudan'ın⁷¹ ülkesi Gürcistan üzerine sefere çıkmaya karar verdiler. Kemâleddîn Kâmyâr ve Mübârizeddîn Çavlı kumandasında ilerleyen Türk ordusu, süvari ve piyade kuvvetleri, muhasara makineleri ve mancınıklar ile donanmış olarak, harekete geçtiler. Selçuklular, diğer bölgelerden (memalik) gelen piyadelerle yetinmeyerek daha 5.000 (beş bin) ücretli (ücri-har) piyade tutular. Büyük bir kalabalık ve mükemmel bir toplulukla yönlerini Gürcistan topraklarına çevirdiler. Gürcistan'da geniş çaplı kuşatma hareketinde bulunan Selçuklu birlikleri, büyük ganimet elde ettikleri bir haftalık akının ardından Hah (Gag) tarafına yöneldiler. Kale etrafına kurulan mancınıklarla 3 (üç) gün boyunca kale surları dövüldü. Dördüncü gün titreyen kale sakinleri âmân dilediler. Komutan, onların isteğini kabul etti. Çoluk çocukları ve mallarıyla aşağıya indikleri zaman Selçuklu bayrakları kaleye dikildi. Hah Kalesi'nde işleri biten Selçuklu birlikleri buradan hareketle Nahah tarafına gittiler. Burayı da mancınıkla kuşatan Selçuklular, mancınıktan çıkan taş darbeleriyle o kale sakinlerini vurdular. Dört gün dört gece "*çekirge ve arı sürüsü kadar*" arrâde ve mancınığı kale sakinleri üzerine yağdırdılar. Beşinci gün yaşlı bir rahip, genç bir yürek ve övgü söyleyen

⁶⁹ Adı geçmeyen bu melikin Keyhüstev olması muhtemeldir.

⁷⁰ Finlay tarihsiz, 188-189; Miller 1926, 20-23; Turan 1971, 361-362.

⁷¹ Rosudan; İzzeddîn Saltuk (1132-1168)'un torunu, Nasîreddîn Muhammed (1168-1191)'in oğlu Saltuklu şehzâdesi Muzaffereddîn ile evli idi. Kesik 1994, 40, n. 100; Saltukluların soy kütüğü için bkz. Öngül 2016, 395.

bir dille Melîkü'l-Ümerâ Kemâleddîn Kamyar'ın yanına geldi ve ona yalvarıp âmân diledi.⁷²

Alâeddîn Keykubâd ile Mısır Eyyûbî Hükümdârı Melîk Kâmil arasında meydana gelen mücadele neticesinde 631/1233 yılında gerçekleştirilen Harput kuşatmasında da mancınık kullanılmıştır. Olay şöyle gerçekleşmiştir: Alâeddîn Keykubâd'ın daha önce Eyyûbîlerin elinde olup, onlar tarafından harap halde bırakılan Ahlat ve çevresini ele geçirmesi üzerine Eyyûbî melîkleri harekete geçtiler. Mısır Eyyûbî Hükümdârı Melîk Kâmil bu melîkleri Alâeddîn Keykubâd'a karşı bir araya topladı ve saldırı için hazırlıklara başladı. Eyyûbîleri matbu tanıyan Harput Artuklu Hükümdârı İzzeddîn Ahmed (Hızır)'de onun tarafında yer aldı. Eyyûbî kuvvetleri Birecik (Bîre)'de toplanıp Haleb-Kayseri arası büyük kervan yolunu takip ederek Türkiye'ye doğru ilerlemeye başladı. Sultan Kemâleddîn Kâmyâr'ı merkezî kuvvetleri ile derhal Eyyûbîlere karşı gönderip bu yolun dar vadi ve derbentlerini tutmasını emretti. Kendisi de memlekete yayılmış sipahileri, uç Türkmenlerini, Kayırhan kumandasındaki Harezmi kuvvetlerini, Gürcü, Frank ve Rus ücretli askerlerini (İbn Bîbî Rus ücretli askerlerinden bahsetmez) silahlandırıp hareket etti. Eyyûbî ordusu Selçuklu topraklarına girip Göksu (Nehr ül-Azrak) vadisini takip ediyordu. Arapların Durûb veya Derbendât dedikleri boğazlara gelince Kemâleddîn Kâmyâr tarafından Akcaderbent geçidi tutulmuş; hisarlar ve suni engellerle geçilmez hâle getirilmişti. Melîk Kâmil ve biraderleri Duzah-dere yolunu takip etmek istedilerse de Selçuklu askerleri burasını da geçilmez hale getirdiler. Türk ordusunun kuvveti, arazinin desteği, Eyyûbî ordusunda erzak sıkıntısının başlaması Melîk Kâmil'in ümitlerini kırdı. Gerginlik ve harp hâli dolayısıyla da Sultan Alâeddîn memleketinden ihracatı ve kervan yollarını durdurmuştu. Bu vaziyette Selçukluların saldırışları da artınca Melîk Kâmil derbentleri bırakıp artık Besni ve Hısn Mansûr (Adıyaman) istikametinde ricate mecbur kaldı. Eyyûbîlerin Keykubâd'a karşı ittifak ve hareketleri sırasında Selçuklu tâbiyetini bırakıp Melîk Kâmil'i metbû tanıyan Harput Artuklu Hükümdârı, bu ric'at neticesinde kendi akıbetini düşünerek, Anadolu'nun Derbend yolu ile değil Harput istikametinden kolaylıkla zapt olunabileceğini söyledi. Melîk Kâmil, bu izahlar karşısında, ordusu ile o tarafa hareket etti. Yolda daha önce Alâeddîn Keykubâd'ın fethettiği Hısn Mansûr'u (Adıyaman) kuşatıp kaleyi tahrip etti. Oradan Fırat nehrini geçerek Suveydâ'ya (Siverek) vardı. Kendisi orada kalarak askerlerinin bir kısmını Çermük, Ergani (Arkanîn) ve Hazar gölü yolu ile Harput'a gönderdi. Alâeddîn Keykubâd da Eyyûbîlerin bu çekişmesi üzerine, Malatya'ya döndü; Derbentleri muhafazaya memur askerlerin Harput'a doğru hareketini emretti. Ordunun Fırat nehrini geçmesi için köprüler yapıldı ve askerler Harput ovasına geldikleri zaman Eyyûbî melîkleri ve askerleri ile Harput Artuklu hükümdârı da o esnada oraya yaklaşıyordu. Mübârezeddîn Çavlı, Behramşâh, Şemseddîn Altunaba, Bedreddin Yâkut gibi büyük emirler derhal orduyu sağ, sol ve merkez kanatları, öncü ve artçıları ile tabiye ettiler. Kemâleddîn Kâmyâr, Suriye askerlerinin göl civarında bulduklarını öğrendiği için, o tarafa gitmişti. Onların geldiği ve muharebenin başlamak üzere olduğu bildirilince Kemâleddîn Kâmyâr da askerlerini alıp Harput'a yetişti. Burada vuku bulan muharebede Selçuklular Eyyûbîleri bozguna uğrattılar. Bir kısmı esir edildi; esir Emîrler Sultanın otağı önüne götürüldü; Harput Kalesi'nin sahibi, Melîk Muzaffer ve Şemseddîn Savvab, Fahreddîn el-Bayasî Harput kalesine sığınarak müdafaaya başladılar. Bu sırada Kemâleddîn Kamyar da Harput'a geldi ve Selçuklu kuvvetleri 19 (on dokuz) adet mancınığı⁷³ kalenin etrafına yerleştirip çalıştırmaya başlayarak 24 (yirmi dört) gün şehri muhasara ettiler. İbn Bîbî

⁷² Yapılan anlaşmanın bir maddesine göre; Rosudan kızını Sultanın oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'e nikâhlamayı kabul ediyordu. İbn Bîbî'ye göre; kraliçenin kızı Selçuk'un sulbünden ve David'in soyundan idi. Nitekim kraliçe Erzurum'da hüküm süren Selçuklu Tuğrulşâh (Orthoul)'ın yakışıklı, boylu, cesur ve enerjik oğlu ile evlenmiş; bu sebeple bunlardan doğan prenses hem Selçuk ve hem de David (Gürcü kralı) soyundan gelmiş bulunuyordu. İbn Bîbî 1996a, 424; Abû'l-Farac 1950, 530; Anonim 2014, 42, 106, n. 384; Müneccimbaşı 1935, 49-50; a.mlf. 2001, 72-73; Öngül 2016, 145-146; Turan 1971, 375-376; Yinanç 2014, 99-101; Yazıcızâde Ali 2009, 575-579.

⁷³ İbn Vâsıl 1960, 80.

mancınık sayısını 18 (on sekiz) olarak vermiştir.⁷⁴ Kuşatma Sultanın gelmesiyle başlamış ve Mübârizeddîn Çavlı tarafından mancınıkları kullanmak üzere ordunun emirlerinden bir kısmı görevlendirilmiştir. Kuşatma altındaki halk su kıtlığı ve depolanan malzemelerin eksikliği nedeni ile erzak ve cephane eksikliği çekmeye başladı. Şiddetli muhasara ve kıtlık yüzünden Eyyübîler ve Artuklular kaleyi 631/1234 Ağustos’unda/Zilkade Selçuklulara teslim ettiler. İbn ül-’Adîm ve İbn Vâsıl’a göre Sultan, Artuklu Hükümdârını affetti ve payitahtından başka 7 (yedi) kalesi olan ülkesini alıp kendisine Akşehri iktâ verdi.⁷⁵ Alâeddîn Keykubâd otağına kabul ettiği Eyyübî melik ve emirlerine, başta Melik Kâmil’in kumandanlarından Şemseddîn Savâb olmak üzere, hil’at giydirdikten sonra kendilerini serbest bıraktı. Bu hâdiseler cereyan ederken Melik Kâmil henüz Süveydâ’da bulunuyor ve neticeyi bekliyordu. Fakat o büyük bir azamet ve gururla giriştiği bu seferin iflâs ettiğini gördü ve mağlûp olarak Mısır’a döndü. Sultan Alâeddîn, Has-Tuğrul eli ile saltanat sancağını kale kapısı üzerinde heybetli olarak dalgalandırdı. Kalenin düşürülmesi İbn Bîbî tarafından şu şekilde anlatılmıştır;

“Saltanat alayı Harput’a varır varmaz hemen 18 (on sekiz) mancınık kurulmuş, kaleye fırlatılan kaya parçalarının dehşetinden mahsurların ümitleri kırılmış ecel dakikaları yaklaşmıştı. O sırada garip bir tesadüf oldu. Harput melikin sarayında misafir bulunan Şam meliklerinin ziyafet sofrasına konulmak üzere matbah dairesinin tandır ocağında asılı bir kuzu, dışarıdan atılan bir mancınık taşıyla tandırın içine düşmüştü. Sofracı başı içeri girerek bir mancınık taşının tam ocağın ortasına düştüğünü ve pişmekte olan kuzuyu da aşağı düşürdüğünü söyledi. O zaman günlerin tecrübelerinden tam olarak nasibini almış akıllı bir adam olan Hama meliki, ‘Devlet sahiplerine karşı gelerek onlarla mücadele etmek akıllı ve bilgili kimselerin, ileri görüşlü ve tedbirli insanların gözünde beğenilen bir davranış olmaz. Düşüncem odur ki, içimizden biri Sultan’ın huzuruna çıksın, elini onun iyilik eteğine atsın, ettiğimiz küstahlıktan pişman olduğumuzu söyleyip yaptığımız saygısızlıktan özür dilesin. O zaman belki canımızı kurtarır, her birimiz sağ salim ülkemize döner, bu tehlikeli durumdan ve acınacak halden kurtulup selamete çıkarız’ dedi. Orada bulunan herkes bu görüşü beğenip bu düşüncüyü seçtiler. Bu önemli işte irade dizginini onun eline bıraktılar. O, o zaman Savvab’ın ve diğer meliklerin de onayını alarak Sultan’ın huzuruna çıktı. Efendilerin efendisinin elini öperek sonsuz mutluluğa kavuştu. Onun huzurunda ilgi ve iltifat gördü. Sınırsız iyiliğinin kapsamına girdi. Şefaat isteği, Şam meliklerinin ve emirlerinin, kaleden önemli önemsiz hiçbir şeyi dışarı çıkarmamaları; at, katır, elbise ve altın canlarının sağlığına feda etmeleri, ‘kellesini kurtaran kazançlı çıkar’ sözünü büyük bir ganîmet saymaları şartıyla kabul etti. Sultan’ın bu büyüklüğünü minnetle karşılayan Melik, ondan bu konuda yemin ve aman mektubu (kitab-i aman) istedi. Sultan, Melik’in ve Şamlı mahsurların isteği doğrultuda yeminler etti. Melik’e ilgi gösterip iltifatlarda bulundu. Ona şahane bir hil’atle, at, altın ve elbise verdi. Yemin mektubuyla (sevgend-nâme) kaleye gönderdi. Fakat o sırada da mancınık taşı Sultan’ın ikbali gibi çalışmaktaydı. Kale halkına bir an bile huzur ve rahat vermiyordu.”⁷⁶

Alâeddîn Keykubâd Harput kalesini inşa edip oraya bir subaşı ve diğer kasabalarına memurlar koyup, uzun zamandan beri, Selçuklu sultanlarının tâbiyyetinde kalan bu bölge, artık onların ülkesi oldu. Sultan ordunun bir kısmını Sümeysat kalesinin fethine memur etti. Fakat kış yaklaştığından Sultan âdeti üzere Antalya ve Alâiyye kışlağına hareket etti.⁷⁷

Alâeddîn Keykubâd kışı Akdeniz sahillerinde geçirdikten sonra Anadolu’nun birliğini kurmak ve Eyyübîler elinde kalan beldeleri kurtarmak maksadıyla 632/1235 yılı baharında Konya ve Aksaray’dan Kayseri’ye hareket etti. Her tarafta subaşı ve valilere fermanlar gönderip askerleri Kayseri’nin Meşhed ovasında topladı. Eyyübîlere karşı böylece seferin ikinci safhası başlıyordu. Sultan Alâeddîn Keykubâd, Kemâleddîn Kâmyâr ve diğer devlet erkânı ile birlikte Malatya’ya hareket etti. Ordusu eski ve yeni askerlerden, iktâ (timar) sipahilerinden ve ücretli askerlerden mürekkep olmak üzere süvari olanları 50.000 (elli bin) kişiye baliğ oluyordu. Sultan Malatya’da kalarak ordusunu, Kemâleddîn Kâmyâr kumandasında, Urfa, Harran, Suruç, Rakka, Siverek (Süveydâ) ve Amîd şehirlerinin fethine memur etti. Melik Kâmil bu bölgeleri bir veya iki yıl önce idaresine almıştı. Diyârbekir Artuklu

⁷⁴ İbn Bîbî 1996a, 441.

⁷⁵ İbn ül-’Adîm 1900, 186; İbn Vâsıl 1960, C. 5, 81.

⁷⁶ İbn Bîbî 1996a, 441-442.

⁷⁷ İbn Bîbî 1996a, 437-443; Safedî 1420/2000, 288; Turan 1971, 379-381.

hükümdârına ait Amîd şehrini, 630/1233 senesinde, alıp memleketi dâhilinde kendisine bir iktâ vermişti. Selçuklu ordusu Haziran ayında Urfa'yı mancınıklarla kuşatırken bir kısım kuvvetlerle Siverek, Rakka ve Harran kolaylıkla fethedildi; teslim edilen kalelerin anahtarları Malatya'da bulunan sultana getirildi. Fakat Urfa muhasarası devam ediyor; uzun müddet Haçlıların elinde kalan ve harap olan bu şehrin nüfusunun çoğunu Süryânî ve Ermeniler teşkil ediyordu. Eyyübîler Urfa müdafaasında büyük bir şiddetle mukavemet gösteriyor; bizzat Selçuklu sultanına bile hakaret yağıdırıyorlardı. Bu sebeple pek çok muhasara makineleri ve mancınıklar kurularak şiddetli hücumların devamı neticesinde şehir fethedildi. Abû'l-Farac, Ebülferec İbnülibrî ve İbnül-'Adîm'e göre; Urfa'da, Müslümanlar da dâhil, pek çok Hristiyan esir edildi veya öldürüldü. Kale ve şehir hazineler, silâhlar, altın ve gümüş servetler ile dolu idi. Bunlar ganimet olarak alındı. Fethedilen şehirlere muhafızlar ve memurlar tayin edildi. Amîd müstesna olmak üzere yukarıda adı geçen bütün kale ve beldeler Selçuklu idaresine geçti. Kış yaklaştığı için bu muhteşem surlar karşısında mutlaka hususî bir hazırlığa ve sefere lüzum hâsıl olduğundan sultan ordusu ile Malatya'dan Kayseri'ye döndü. Her tarafa fetih-nâmeler gönderildi; devlete büyük hizmet eden emirlere ve başta Kemâleddîn Kâmyâr'a ihsanlarını ibzal eyledi.⁷⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî ve İbn Vâsıl, Ruha (Urfa) muhasarasında doğunun Kadı'l-Kudât'ı (başkadı) ve Şafî mezhebinin ileri gelenlerinden Kadı Alâeddîn el-Kürdî'nin abdest alırken mancınıktan atılan bir taş ile öldüğünü kaydederler.⁷⁹

Cemaziyülevvel-Cemaziyülahır 633 (Ocak-Şubat 1236) yılında Melîk Kâmil beraberinde Dimâşk askerleri ve kendi kardeşi Melîk Muzaffer olduğu halde Fırat'ı geçerek Ruha (Urfa)'yı kuşama altına aldı. Melîk Kâmil Ruha halkının direnmeyerek teslim olmasından sonra şehri yağmalayarak Harran üzerine hareket etti. Harran'ı da ele geçiren Melîk Kâmil her iki şehirde de bulunan Alâeddîn Keykubâd'ın naiplerini yakalayarak esir aldı. Bununla yetinmeyen Melîk Kâmil, Keykubâd'ın naiplerini zincirlere vurdurarak kendi ülkesi olan Mısır'a götürülmesini buyurdu.⁸⁰ Melîk Kâmil'in Ruha ve Harran'ı ele geçirdiğini işiten Keykubâd çok üzüldü ve Harran'ı tekrar geri almak bizim için zor değildir, ancak önce Amîd'i muhasara edip almalıyız dedi. Sultan'ın bu talebinin üzerine Kemâleddîn Kamyâr Sultan'a şu cevabı verdi:

"Ferman Padişahımızdır. Eğer muzaffer ordumuz isterse fethedemeyeceğimiz yer yoktur. Fakat Amîd öyle bir şehir ki hiç bir sultan orayı muhasara yolu ile fethedememiştir. O şehir ancak üç yılda fethedilebilir. Söyle ki; ilk yıl şehir ve civarının ekinleri yakılır, sürüleri yağma edilir, halk ve çiftlik sahipleri esir edilir. İkinci sene şehre yiyecek girmesi engellenir, üçüncü sene direnecek halleri kalmaz ve şehri teslim ederler".

Aynı mecliste bulunan Tâceddîn Pervâne, Kemâleddîn Kamyâr'ın aksine; *"Eğer sultanımız Harezmlî kuvvetlerle Amîd'e gitmeme izin verirse altı ay belki daha kısa bir sürede şehri ele geçiririm"* dedi. Tâceddîn Pervâne'nin sözleri hoşuna giden Keykubâd onu Amîd'in fethi için görevlendirdi. Şehre varan Selçuklu ordusu kaleyi kuşatarak muhasaraya girişti. Ancak müstahkem surları nedeni ile şehri almak mümkün olmuyordu. Şehrin alınması konusunda oldukça hevesli olan Keykubâd şehrin muhasarasına takviye olması için takviye olarak, Şemseddîn İsfahânî'yi gönderdi. Şemseddîn İsfahânî ile beraber sultan kuşatma için gerekli her türlü levazım, askeri mühimmat, alet edevat ve 2, 3, 5, 10 men ağırlığında şekli yuvarlak taşlar gibi olan demir güller hazırlatıp, mancınıklar ile beraber Amîd'e yolladı.⁸¹ Sultanın desteğine rağmen Amîd'den gelen haberlerden kışın iyice bastırıldığı ve bu sene Amîd'in fethinin mümkün olamayacağını gösteriyordu. Gelen haberler üzerine Sultan Kemâleddîn Kamyâr ile birlikte ertesi yıl hem bir yıllık muhasara ve silâh ile şehri kuşatmayı,

⁷⁸ Abû'l-Farac 1950, 534-535; Ebülferec İbnülibrî 1890, 435-436; İbn ül-'Adîm 1900, 188; Turan 1971, 381-383; Uyumaz 1997, 90-94.

⁷⁹ İbn Vâsıl 1960, C. 5, 98-99; Sıbt İbnü'l-Cevzî 1952, 8/2, 677.

⁸⁰ İbn Bîbî 1996a, 445.

⁸¹ İbn Bîbî 1996a, 447.

hem de dışarı ile her türlü münasebetlerini kesmek suretiyle, elde edeceklerini ve bizzat ordunun başında bulunacaklarını kararlaştırdılar. Keykubâd bu muvaffakiyetsizlikten çok müteessir olmakla beraber bir ses çıkarmadı ve ertesi yıla ömrünün vefa etmemesi sebebi ile planladıkları muhasarayı gerçekleştirmeye muvaffak olamadı.⁸² İbn'ül-Fuvati'ye göre Amîd muhasarasında iki taraf arasında şiddetli savaşlar oluyor; çok insan ölüyordu. Halk yiyecek sıkıntısına uğradı; Eyyûbî hükümdârının müracaatı üzerine Halîfe, Ebu Muhammed Yusuf bin el-Cevzî'yi 634/1237 yılında elçi olarak Amîd'e gönderdi. Selçuklu kumandanı Halîfenin [Mustansır Mansûr el-Mûstensir Billâh (1226-1242)] mektubunu gözüne ve başına koyarak okumuş; derhal muharebeyi durdurmuşur.⁸³

Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın vefatının ardından Selçuklu tahtına Gıyâseddîn Keyhüsrev oturdu. II. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında babasının çok isteyip alamadığı Amîd'i Türkiye Selçuklu topraklarına katılmıştır. Bu kuşatma sırasında mancınıklardan yararlanılmıştır. Kuşatma, Harezm askerlerini itaat için bölgeye giden Selçuklu emirlerinin Amîd'i ele geçirme isteği ve sultanın onayı ile başladı. Ardından Sivas Subaşı Çaçnigir Mübârezeddîn Çavlı büyük bir orduyla Amîd'e gelerek, diğer Selçuklu emirleri ile birleşti ve kuşatma genişletilip şiddeti artırıldı. O sırada her ne kadar Amîd'de muhafız, azık, asker ve zahire kalmamış olmasına, Hısn-ı Keyfa'da (Hasankeyf) oturan Amîd'in hükümdârı (malik) Melik Kâmil'in oğlu Melik Sâlih'in zulmü yüzünden halkın kasırların ve köşklerin pencerelerini, kapılarını ve süs eşyasını söküp bekçilerin yiyeceklerine vermelerine, mutsuz günlerini geçirmeye çalışmalarına rağmen, Amîd'in fethi nerde ise imkânsızdı. Bu nedenle Selçuklular kaleyi hile ile almaya karar verdiler. Bunun için Fahreddîn İbn Dinârî'ye rüşvet vererek Selçuklu askerlerini kaleye alması için anlaşma yapıldı. Ertesi gün İbn Dinârî Melikü'l-Ümera Zahîreddîn'e haberci göndererek kalenin teslim olması için yaptığı planı bildirdi. Plana göre; Sultan'ın askerleri, hendeğin kenarındaki ön duvarın demir kapısını ateşe verecek, ateş işini görürken, İbn Dinârî karanlık gecede mancınıkların ipini aşağıya sarkıtıp askerleri kaleye çekecekti. Haberci, Zahîreddîn'in huzuruna çıkıp mesajı iletince Zahîreddîn mutlu oldu ve İbn Dinârî'ye verdikleri sözü tutacaklarını iletmesini istedi. Haberci şehre dönüp duyduğu sözleri ve gördüğü şeyleri anlatınca İbn Dinârî, şehirde sahip olduğu dinarları ve saçları haberciye emanet ettikten sonra, 400.000 (dört yüz bin) dinarı sana teslim ettikleri zaman onu sandığa koy, ağzını mühürleyip geri dön. Kapı yanıp dökülünce Sultan'ın devletinin emirleri, anlaşmada kararlaştırılan şeyleri yerine getirir. Biz de yiğitleri yukarı çekmek için ipleri aşağıya sarkıtırız dedi. Haberci geri döndü ve Zahîreddîn'in huzuruna çıkarak durumu anlattı. Onun üzerine Emir Zahîreddîn, Mübârezeddîn Çavlı'nın yanına gidip olup bitenleri anlattı. Emir Mübârezeddîn, bütün emirleri ve subaşları çağırdı. Hikâyeyi başından sonuna kadar onlara aktardı. Onlardan, şehirden gelen haberciye mührünü vurarak teslim etmek için maldan, nakitten, altından, gümüşten neleri varsa ortaya koymalarını, haberci güven kazanmış olarak geri geldiği zaman; her birinin bir kucak üzüm çubuğuyla kalenin giriş kapısına giderek üzüm çubuğunu oraya yığmalarını, ondan sonra kapı yanıp işler yoluna girinceye kadar nefit atanların ve mancınıkların nefit atmalarını söyledi. Ertesi günü 6 (atlı) balya edilmiş üzüm çubuklarını kale kapısına yığdılar. Kale kapısı üzüm çubuklarıyla dolunca mancınıklardan atılan nefit ile üzüm çubuklarını tutuşturdular. Üzüm çubuklarının alevler kale kapısını sardı. Sonunda kapı tamamen yanıp demirleri yerlere döküldü. Aynı zamanda İbn Dinârî, Selçuklu askerlerinin yukarı çıkması için onlara surların üzerinden kementler attı. Kale halkı olup biteni anlamak için meşale ile gelince Dinârî'nin kale burcunun duvarından mancınık iplerini sarkıtıldığını gördüler. İhanet karşısında yapacakları bir şey kalmadığını anlayan şehrin ileri gelenleri Melikü'l-Ümerâ'nın naibi Emir Nasîreddîn Arslan'ı görüşmek için çağırdılar. Nasîreddîn, yanlarına geldiği zaman şehir Kadısı

⁸² Abû'l-Farac 1950, 535; İbn Vâsıl 1960, C. 5, 109-110; Turan 1971, 383-384; Uyumaz 1997, 94-95.

⁸³ Fuvati h. 1424 m. 2003, 84.

Necmeddîn İbn Habir, mancınıkçı Cafer ve diğer ileri gelenler orada bekliyorlardı. Ona, anlaşma yoluyla şehri sultana teslim etmek istediklerini söylediler ve yapılan anlaşma ile Amîd Selçuklulara teslim edildi. Ertesi gün emirlerin her biri askeri ve sancağıyla şehre girdi ve kendi sancağını (alem) Amîd kalesinin burcuna dikti.⁸⁴

Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev, 635/1238 baharında, Akdeniz sahillerinden ayrılarak Konya ve Aksaray'da bir müddet konakladıktan sonra, maiyeti ile birlikte, Kayseri'ye geldi. Sultanın Veziri Sâdeddîn Köpek sultanın fermanı ile Melîke-i 'Âdiliyye'yi, Dârü'l-Hısn unvanını taşıyan Ankara'ya (Engûriye) gönderip, bir müddet sonra, eski Türk usulüne göre, yayın kirışı ile boğuldu. Kılıç Arslan ile diğer şehzade Rükneddîn'i de Borgulu kalesine bizzat götürüp hapse koydu. Sâdeddîn Köpek şehzadeleri Borgulu kalesine bırakıp dönerken Akşehir'de müfsitler kendisine Tâceddîn Pervâne hakkında dedi kodular yaptılar. Zira Tâceddîn Pervâne, Alâiyye'den Ankara'ya giderken Akşehir'de eski Harput Artuklu hükümdârının şarkıcı bir cariyesi yanında olup onunla gayri meşru münasebetlerde bulunduğunu duymuş; bunu fırsat bilen Sâdeddîn Köpek derhal zina yapan kimse için recim (taşla öldürme) cezası lâzım geldiğine dair bir fetva almış; Sultan da bu fetvanın icabını yapmak üzere kendisine ferman vermiştir. Bu hükümlerle derhal Ankara'ya varan Sâdeddîn Köpek şehrin din adamları ve ileri gelenleri huzurunda elindeki hükümleri okumuş; Ankara meydanına getirilen Tâceddîn Pervâne'yi orada recim suretiyle öldürmüş ve bütün serveti de müsadere olunmuştur. İktidarı eline geçiren ve sultanı istediği fenalıklara âlet eden Sâdeddîn Köpek karşısında bütün beyleri korku almış; huzursuzluk artmıştı. Sâdeddîn Köpek iktidarını artırmak ve muhaliflerin dedi kodu yapmalarını cesaretini dahi kırmak maksadıyla bir zafere muhtaç olduğunu hissetti. Bu zamanda Eyyübîlerin parçalanmış ve zayıf durumları ona bu fırsatı verdi. Böylece Sâdeddîn Köpek ordunun başında hareket ederek Sümeysat kalesini kuşattı. Bir süre kuşatma devam edince orada bulunan ve o bölgenin mahsulünü ortak olarak kullanan melîkler, Selçuklulara karşı koyacak ve kuşatmaya dayanacak gücü kendilerinde göremediler. Mancınık taşlarının darbesinden sıkıntıya düşüp âmân dilediler. Burada Hristiyanların elinde meşhur bir Salbot/Salbut Haçı⁸⁵ bulunuyor; bunu her taraftan gelen Hristiyanlar ziyaret ediyordu. Buna dokunmamak şartı ile şehir teslim ettiler. Sultanın sancağı, 635 Zilkade'de (1238 Temmuz) kaleye dikildi.⁸⁶

Moğolların Alâeddîn Keykubâd zamanındaki Anadolu politikası yerine geçen oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'in ilk zamanlarında da devam etti. Ancak Moğollar Gıyâseddîn Keyhüsrev'in kudretinin Anadolu'yu savunmak için yeterli olmayacağı kanaatine erişince Anadolu önlerinde dolanmaya başladılar. Anonim, *Selçuknâme*'ye göre; Moğollar Gıyâseddîn Keyhüsrev'in içki ve eğlence ile meşgul olduğunu ve zayıf şahsiyetini anladıktan sonra Selçuklu ülkesine saldırmışlardır.⁸⁷ 636/1239 yılında Selçuklu ordusu Amîd kuşatmasında olduğu sırada Cormagon Noyan kumandasındaki bir Moğol birliği Gürcistan'ı işgal ederek Kars ve Ani'yi zapt ederek Erzurum sınırına dayandı. Durumun ciddiyetine erişen Sultan hemen Sinâneddîn Yâkut'u Erzurum'a subaşı olarak gönderdi ve buraya asker ve cephane yığdı.⁸⁸ Fakat Babaî hareketi ile devletin zaafa uğraması ve Erzurum'daki birliği isyanı bastırmak için şehirden ayrılması Moğollara aradıkları fırsatı verdi. 639/1241 yılında Cormagon Noyan'ın yerine geçen Baycu Noyan beraberinde Ermeni ve Gürcülerin de dâhil olduğu bir ordu ile Erzurum yönüne doğru harekete geçti. Erzurum'a ulaşan Baycu Noyan surların karşısına mancınıkları ve arrâdeleri kurdurdu. Kışın yaklaşmasından ve şehrin üstün

⁸⁴ İbn Bîbî 1996b, 43-48.

⁸⁵ Salibu's-Salbut adı verilen büyük bir haçtır. Hristiyan inancına göre bu haçın üzerinde Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği andan izler vardı. İbnü'l-Esir 1991, s. 423.

⁸⁶ İbn Bîbî 1996b, 30; Öngül 2016, 158, 168; Turan 1971, 411.

⁸⁷ Anonim 2014, 43.

⁸⁸ Abû'l-Farac 1950, 539.

mukavemetinden dolayı Moğollar yılgınlığa kapılmıştı. Yine bir ihanet mücadelenin seyrini tamamen değiştirdi. İbn Bîbî'nin aktardığına göre ihanet şu şekilde gerçekleşti: Erzurum şihnası (valisi) olan Şerefeddîn Duvînî (Duvînli), Sinâneddîn Yakut'a kin beslediği için, bir gece Baycu Noyan'a adam gönderip kendisine ve mensuplarına dokunulmayacağına dair bir teminat aldıktan sonra müdafaa ettiği burç üzerine Moğol askerlerini çıkarttı ve şehrin demir kapılarını kırıp Moğol ordusunun surlardan içeri akmasını sağladı.⁸⁹ Şehrin Subaşı Sinâneddîn Yakut ihanet haberini alınca hemen harekete geçti ise de Moğol askerlerinin şehre dolmasını engelleyemedi taraftan da çok insan öldü, birçok beyler de şehit oldu. Moğollar şehre doldu. Moğollar Sinâneddîn Yakut ve ailesinin de içinde bulunduğu pek çok kişiyi katlettiler, şehri yakıp, yağmalayıp surları yıktılar. Moğollar tahrip, imha ve yağmadan sonra şehri yaktılar ve surları da yıktılar.⁹⁰

Türkiye Selçuklularının yıkılış sürecini başlatan 641/1243 yılındaki Köseadağ bozgunundan sonra Baycu Noyan, savaş sahasında Selçuklu askerlerini bulamamıştı. Geçirdiği kısa şaşkınlığın ardından Baycu, askerleri ile birlikte Selçukluların peşine düştü ise de orduya yetişemedi. Askerleri ile birlikte Sivas'a ulaşan Baycu Noyan, şehri tahrip edip yağmalamaya hazırlandı. Bu sırada Sivas kadısı olan Kırşehirli Necmeddîn daha önce Harezm'de bulunduğu sırada Moğol askerlerin verdiği tahribatın büyüklüğünü görmüştü. Bu nedenle kadı Baycu Noyan şehre saldırmadan önce şehir halkına durumu anlatmış ve zenginlerden topladığı mal ve hediyelerle şehrin ileri gelenlerini yanına alarak Baycu'yu karşılamaya çıkmıştı. Baycu'nun yanına varan kadı Moğollardan aldığı yarlığı ona gösterdi. Zaten kadıyı görünce tanımış olan Baycu kadının verdiği yarlığı üç kere öpüp başına koyduktan sonra kadının taleplerini dinledi. Baycu ile varılan anlaşma neticesinde halkın hayatına dokunulmadı. Moğollar Sivas'ın Erzincan kapısı dışındaki tüm kapılarının kapatılmasını ve şehrin sadece üç gün yağmalanması şartını kabul etti. Baycu Noyan şehre girdikten sonra Selçukluların önemli askeri üslerinden olan Sivas'taki bütün savaş aletlerini, silahları ve mancınıkları yaktırdı. Sivas'ta işi biten Moğol birliği buradan hareket ederek Kayseri'ye ulaştı.⁹¹ Sivas'ta meydana gelen haberleri işiten Kayseri halkı Sivas'ın aksine savunma için hazırlanmışlardı. Kayseri savunmasını Köseadağ Savaşı yenilgisinden sonra kaçıp Kayseri'ye gelen Samsamaddîn Kaymaz ve Topal Fahreddîn Ayaz yönetiyordu. Kayserililer surları güçlendirerek Moğolların gelişini beklemeye başladılar. Moğol ordusu Kayseri'ye ulaşınca ilk olarak sur dışındaki mahallelere saldırıp buraları yağmalayıp yakıp yıktılar. Baycu Noyan ve beraberindeki noyanlar ertesi gün atlarla Kayseri'nin etrafını dolaşarak mancınıkları yerleştirmek için en uygun yeri aradılar. Noyanlar bu keşif sonucunda 3 (üç) mancınığı Sivas Kapısı burcuna karşı, Dabbağlar Çarşısı tarafına kurdurdular. Moğollar mancınıkları kullanmak için beraberindeki esirleri ve Kayseri halkından olan Cavlâkî'leri (kalenderî)⁹² görevlendirdiler. Böylece Moğolların mancınık atışları ile Kayseri kuşatması başladı. Moğollar surları ağır mancınık darbeleri ile yıkmaya çalışsalar da kayseri halkının üstün mukavemeti karşısında istedikleri başarıyı elde edemediler. Kayseri halkının kahramanca direnişi karşısında Moğollar tam vazgeçip ertesi yıl yeniden gelmek için döneceklerdi ki Kayseri İğdişbaşı Hajukoğlu Husâm adında bir Ermeni'nin ihaneti durumu değiştirdi. Hajukoğlu gece olunca Baycu Noyan'a gidip kendi için teminat alınca şehir ile durumu ve ileri gelenleri ile bilgileri ona verdi. Hajukoğlunun ihanetini öğrenen şehrin Subaşı Fahreddîn Ayaz'da ihanet yolunu seçerek, taraftarları ile birlikte Baycu'nun

⁸⁹ İbn Bîbî 1941, 213-214.

⁹⁰ Abû'l-Farac 1950, 541; Chamich 1827, 237; Aknerli Grigor 1954, 15; Het'um 2004, Chapter 18; İbn ül-'Adîm 1900, 221; İbn Bîbî 1941, 213-214; a.mlf. 1996b, 62 vd.; İbn Vâsil 1960, C. 5, 310; Kesik 1994, 22; Kirakos 1986, 84; Müneccimbaşı 1935, 60; a.mlf. 2001, 87-88; Öngül 2016, 171-173; Simon de Saint Quentin 2006, 55-57; Turan 1971, 429-431; Yazıcızâde Ali 2009, s. 665-668.

⁹¹ Abû'l-Farac 1950, 542; İbn Bîbî 1941, 219; a.mlf. 1996b, 72-73; Mateos 1962, 17; Müneccimbaşı 1935, 60.

⁹² Cavlâkî (Kalenderî)'ler hakkında detaylı bilgi için bkz. Turan vd. 2010, 531-564.

ordugâhına gitti. Bu katılımlardan sonra geri dönmekten vazgeçen Moğollar muhasarının şiddetini artırdılar. Şehrin savunmasının başında sadece Emîr Samsameddîn Kaymaz kalmıştı. Moğollar bir yandan Sivas kapısı burcunu mancınıkla döverken diğer yandan bütün askerler de kapı üzerine taarruza geçmişlerdi. Surlar üzerine merdiven kurup yukarı çıkan askerler savunmanın azlığı nedeni ile kaleye girip kapıları ve kilitleri güzlerle kırdılar. Açılan kapıdan içeri giren Moğol askerleri görülmemiş katliam yaparak Kayseri'yi yakıp yıktılar.⁹³

Kayseri'yi yağmalayıp yakıp yıktıktan sonra Azerbaycan'a (Mugan'a) dönmek için harekete geçen Moğollar yolları üzerinde olan Erzincan'a da uğradılar. Moğollar Erzincan halkından bekledikleri kadar altın alamayınca şehrin surlarının önüne mancınıkları kurarak burçlara saldırmaya başladılar. Mancınık atışlarına dayanamayarak burçlar yıkılınca Moğol askerleri Erzincan'a dolarak şehri yağmaladılar, insanları öldürdüler.⁹⁴

Türkiye Selçukluları Köseadağ bozgunundan sonra eski tâbiilerini kaybetmeye başlamıştı. Köseadağ savaşında Moğolların galip geleceğini hesap eden Ermeni Kralı Hetum, mükellef olduğu askerlerden başka, aldığı para mukabilinde, daha fazla kuvvet gönderme taahhüdünü tutmamış ve mağlûbiyet haberi üzerine Türkler aleyhinde hareket ve 642/1244'de Mogolları metbû tanıdıktan sonra daha düşmanca teşebbüslere girişmişti. Ermeniler Köseadağ bozgunu sebebi ile kendi memleketlerine sığınan veya hudutlarına yakın yoldan Haleb'e koşan diğer Türklere de tecavüz etmişler; onları yağmalamışlar ve Türkiye'ye ait bazı kaleleri de işgal etmişlerdi. Moğolların Ermenileri himayesine rağmen Şemseddîn İsfahânî'nin Batu Hân'ı (1240-1255) kazanması da bir sefer yapmak için hiç bir engel bırakmamıştı. Sultanın sadık bir tâbii olan Lampron Senyörü Konstantin de Kral Hetum'a ve babası Konstantin'e karşı mevcudiyetini korumak için Selçukluları onlara karşı harekete teşvik ediyordu. Zira Selçuklular sayesinde varlığını muhafaza eden senyör Köseadağ bozgunundan sonra Kralın tecavüzüne uğramış ve memleketi işgal olunmuş; Lampron kalesine sığınarak müşkül bir duruma düşmüştü. Böylece Konya'da toplanan Selçuklu ordusu başında Şemseddîn İsfahânî, Şerefeddîn Mahmud, Seyfeddin Torumtay ve Sirâceddin Sarıca gibi kumandanlarla hareket ederken Sultan da Antalya'ya gidiyordu. Ereğli'den geçen Türk ordusu Senyör Konstantin'in kılavuzluğu ile Babaron Dağı'ndan ovaya indirildi. Ermeniler Türk ordusu karşısında mukavemet gösteremediler. Çukurova'nın büyük bir kısmı istilâ edildi. Kral süvarileri ile Adana'ya sığınırken babası Konstantin ve Sempad da Tarsus'a kaçıp orada müdafaaya giriştiler. Burada mühim miktarda Frank askerleri de vardı. Selçuklu ordusu tepenin eteğinde ve nehrin karşısında bulunan Tarsus'u kuşattı. Kuşatma için mancınıkları yerleştiren Selçuklular, mancınıktan attıkları güllerle Tarsus kale surlarını dövmeye başladılar. Tarsus'un güçlü mukavemeti karşısında başarılı olamayan Selçuklular da kale halkı kadar ağır kayıplar veriyordu. Karşılıklı çarpışmalar devam ederken bir anda Selçukluların lehine bir gelişme meydana geldi ve Tarsus Çayı'nın kente ulaştığı bölgede yer alan surlar çökmeye başladı. Surların çökmesinin ardından tam kale teslim olmak üzereydi ki aniden tufan gibi yağmur yağmaya başladı ve seller sebepten oldu. Coşan seller Selçuklu birliğinin atlarının ayaklarının su ve çamura saplanmasına sebep oldu. Ayrıca bu sırada Vezir Şemseddîn İsfahânî'ye Alâiyye'de bulunan Sultan'ın aniden öldüğü haberi ulaştı. Bu nedenle tecrübeli Vezir bu haber Ermenilere ulaşmadan hemen sulh anlaşması yaptı. Esasen ordu da seller, bataklıklar, erzak ve hayvan yemi bakımlarından müşkül bir durumda bulunuyordu. Nitekim Abû'l-Farac ve İbn Bîbî Ermenilerin, Sultanın ölümünden haberleri olmadığından Şemseddîn İsfahânî'nin kendilerine sunduğu sulh teklifini memnuniyetle karşıladıklarını belirtmişlerdir.⁹⁵

⁹³ Abû'l-Farac 1950, 542; Ebülferec İbnülibrî 1890, 440-441; İbn Bîbî 1996a, 73-75; Turan 1971, 440-441.

⁹⁴ Abû'l-Farac 1950, 544.

⁹⁵ Abû'l-Farac 1950, 545; Anonim 2014, 44; İbn Bîbî 1941, 227-228; a.mlf. 1996b, 86-87; Münecimbaşı 1935, 63; Simbat 1946, 86; Sevim-Merçil 1995, 473; Sevim 1983, 39; Turan 1971, 452-453; Yazıcızâde Ali 2009, 697-700; Yinanç 2014, 185-186.

Türkiye Selçuklularının son döneminde Moğol istilâlarından ve iç mücadelelerden yararlanan Trabzon Rum Devleti, ticaret açısından kilit noktada bulunan Karadeniz'in önemli limanına sahip olan Sinop'u 657/1259 yılında işgal etmişti. Selçuklular 611/1214 yılında fethettikleri Sinop'u, ticari öneminden dolayı, kale, cami ve medreseleri ile çok imar ederek Türkiye'nin Karadeniz'de en mühim ithalat ve ihracat limanı hâline getirmiş; burada inşa olunan tersane ile de bu limanı Türk donanmasının üssü yapmıştı. Kuzey ve güney ülkeleri arasında milletlerarası ticarî ehemmiyeti çok yüksek olan bu limanın 651/1253 senesinde Moğolistan'a giden Avrupalı seyyah Rubruck tarafından da "*Türk sultanına ait Sinopolis kalesi ve limanı*" olarak ehemmiyeti belirtilmiş ve bu tarihte Türklerin elinde bulunduğunu göstermiştir.⁹⁶ Rumlar Sinop'u alınca tayin ettikleri Gavras (veya bir rivayete göre Gaydan) adlı bir vali şehri Trabzon Hükümdârı adına idare ediyordu.⁹⁷ Dâhilî savaşlar nihayete erdikten ve Muineddîn Pervâne kuvvetlendikten sonra bu hayati ehemmiyeti bulunan limanı kurtarmak zarurî olmuştu. Nitekim IV. Kılıç Arslan (1262-1266) ve Pervâne 663/1265 Temmuzunda İlhanlıların başına geçen Abaka Hân (1265-1282)'a büyük miktarda hediye ile giderek hem Abaka'nın tahta çıkmasının ardından tâbiiliklerini bildirmişler hem de Sinop üzerine sefer yapmak için müsaadesini almışlardı. Muineddîn Pervâne, Abaka Hân'dan aldığı müsaadenin ardından iktâı olan Tokat'a gelir gelmez civar memleketlerden asker toplayarak Sinop üzerine harekete geçti. Trabzon Rum hâkimi de çoğunluğu Rum ve Frank askerlerinden oluşan birliklerle kaleyi savunmaya başladı. Sinop'a ulaşan Pervâne hemen kuşatmaya girişti ve kalenin etrafına mancınıkları yerleştirerek kaleyi dövmeye başladı. Uzun süren mücadelelerin ardından her iki tarafta ağır kayıplar vermeye başladı. Muineddîn Pervâne yinelediği teslim teklifine yeniden ret cevabı alınca kuşatmayı daha da sertleştirdi. Pervâne surları mancınık atışları ile yıkmaya çalışırken deniz yönüne de asker çıkararak bin seçkin denizci ile burayı da muhasara etti. Deniz tarafından da yardım alamayan Rumlar iyice zor duruma düşmüştü ancak mücadeleden vazgeçmek niyetinde de değillerdi. Savaşın şiddetinin iyice arttırdığı sırada Pervâne'nin kumandanlarından Tâceddîn Kılıç Sinop'un Rum Valisini öldürdü. Valinin öldürülmesinin ardından daha fazla direnemeyen Sinop halkı teslim olmak zorunda kaldı. Selçuklu ordusu Sinop'a girince kilise hâline sokulan camiler tamir edilip ibadete açıldı. Çan (nâkus) gürültüleri yerini ezan ve Kur'an seslerine bıraktı. Muineddîn Pervâne Süleyman bu mühim zaferini, başta Abaka Hân olmak üzere, fetihnamelerle her tarafta ilân ve tebşir etti.⁹⁸

Anadolu'da İlhanlı egemenliğinin devam ettiği Abaka Hân döneminde İlhanlılarla birlikte Türkiye Selçuklularının katıldığı, Memlûklerin hâkimiyetindeki iki kez kuşatılan Bîre (Birecik) kuşatmasında çok sayıda mancınık kullanılmıştır. Abaka Hân, ilk olarak 671/1272 yılının Kasım ayında Memlûkler üzerine sefere çıkmak için hazırlıklara başladı. Abaka Hân sefer için Selçuklularla ittifak yaparak, her iki ülkenin askerlerinden oluşan orduyu Birecik üzerine gönderdi.⁹⁹ İlhanlı-Selçuklu müttefik ordusunun gelmesi ile kuşatma başladı. Kuşatma için kaleye karşı kurulan mancınıklar harekete geçilerek muhasaranın şiddeti artırıldı. Birecik halkı işgal altında oldukları haberini güvercin göndererek Sultan Baybars'a (1260-1277) ilettiler. Sultan Baybars haberi alınca Birecik Kalesi Kutüvaline karşı mesaj göndererek; "*Birecik kalesi sakinleri, onlara yardım edeceğimizden emin olsunlar ve dayansınlar. Mektubun geldiği günün yedinci gününde devlet sancağımız bölgenin üzerine doğacak. Eğer bu sürede aksi bir durum meydana gelirse onlar kaleyi teslim etsinler*" dedi. Haberi gönderir göndermez Baybars hazırlıklara başladı ve ilk olarak 12.000 (on iki bin)

⁹⁶ Rubruck tarihsiz, 41; Rubruk 2001, 27.

⁹⁷ Aksarayî 2000, 63; Yûnûnî h. 1375 m. 1955, 347.

⁹⁸ Aksarayî 2000, 63; Anonim 2014, 47; İbn Bîbî 1941, 269; a.mlf. 1996b, 165; Müneccimbaşı 1935, 76; a.mlf. 2001, 112; Öngül 2016, 210; Sevim-Merçil 1995, 480; Redford 2001, 54; Turan 1971, 527-529; Ülkütaşır 1949, 137-141; Yinanç 2014, 256-257; Yûnûnî h. 1375 m. 1955, C. 2, s. 347-348.

⁹⁹ Ömerî 2014, 400.

askeri gönderdi. Askerlerin hemen ardından hareket eden Baybars, askerlerin hareketinden dört gün sonra kendisi ve beraberinde 7 (yedi) gulamı olduğu halde Birecik'e vardı. Baybars, ertesi gün güneşin doğumuyla birlikte, Birecik'in karşı yakasına ordugâhını kurdu. Baybars, Moğolların Fırat üzerindeki geçitleri tutmuş olma ihtimaline karşı, deneyimli komutanlarından birkaçını farklı geçitlerden geçirerek Birecik'e gönderdi. Daha sonra ardından askerlerini develer üzerinde parçalar halinde getirip orada birleştirdiği teknelere bindirerek Fırat nehri üzerinden Birecik'e ulaştırdı. Memluk ordusunun Birecik'e ulaşmasının ardından gerçekleşen çarpışmada Moğol-Selçuklu müttefik ordusu ağır yenilgiye uğradı.¹⁰⁰ 671/1272 yılında gerçekleşen bu savaşın ardından Abaka Hân bu yenilgiyi kabullenmeyerek 8 Cemaziyülahır 674'te (29 Kasım 1275) Birecik üzerine ikinci bir sefer düzenledi. Abaka Hân bu sefer Abatay Noyan'ın başında olduğu birliği Birecik kuşatması için gönderdi. Abatay Noyan'a Selçuklu askerleri ile birlikte Muîneddîn Pervâne de katıldı. Bu kuşatma sırasında Selçuklu askerlerinin sayısı Moğol askerlerinin sayısı ile hemen hemen aynı olup 15.000 (on beş bin) kişi civarında idi. 30.000 (otuz bin) kişiden oluşan Moğol-Selçuklu ordusu Birecik yakınlarında birleşerek yanlarında getirdikleri 70 (yetmiş) adet mancınıktan 23 (yirmi üç) tanesini Birecik Kalesi'nin etrafına yerleştirdiler. Müttefik ordunun harekete geçmesi ile mancınıklardan atılan güllerle Birecik kalesi taş yağmuruna tutuldu. Müttefik ordunun mancınık saldırısına karşı kale içerisinden de mancınıkla karşılık veriliyordu. Sultan Baybars Birecik kalesi kuşatıldığı sırada Dimâşk'ta bulunuyordu. Baybars kuşatma haberini alır almaz hemen hazırlık yaparak Birecik'e doğru hareket etti. Aynı günün gecesinde Birecik Kalesi'ndekiler, kale dışına çıkarak ani bir baskınla ilk olarak mancınıkları yaktılar, ardından düşmana saldırıp 20 Cemaziyülahır 674'te (20 Aralık 1275) tarihinde onları yendiler. Kuşatmayı kaldırmaktan başka çaresi kalmayan Moğol-Selçuklu birlikleri geri çekilmeye başladılar. Baybars ise bu haberi henüz Birecik'e ulaşmadan aldı. Birecik'e ulaşan Sultan, askerlere 600.000 (altı yüz bin) dinardan fazla para dağıtarak onları ödüllendirerek memnuniyetini ifade etmiştir.¹⁰¹

676/1277 yılında IV. Kılıç Arslan'ın öldürülüp yerine III. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in (1266-1284) başa geçirildiği¹⁰² sıradaki karışıklıktan faydalanan Karamanoğlu Mehmed Bey, Selçuklu soyundan olduğunu iddia eden Gıyâseddîn Siyâvuş ile birlikte Konya'yı kuşatmıştı. Mehmed Bey, Cimri olarak bilinen Alâeddîn (Gıyâseddîn) Siyâvuş'u, Selçuklu tahtına çıkarttı ve ardından kendisi de vezir olarak yönetimi ele aldı.¹⁰³ Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'ya gelince Alâeddîn Siyâvuş'un (Cimri) Moğollara karşı Erzurum'a kadar sefer yapacağı ve Anadolu'yu kurtaracağı sözlerini yayıp taraftar toplamaya çalıştı. Zira bu zaferlerden sonra yeni Sultan ile Karamanlıların hâkimiyeti Ankara'dan Akdeniz sahillerine kadar yerleşmiş ve genişlemişti. Bununla beraber, bu esnada, Gıyâseddîn Keyhüsrev ve Sâhib Ata'nın, büyük bir Moğol ordusu ile ilerlemekte olduğu haberi geldi. Fakat Mehmed Bey bu haberi gizli tutuyor; gündüz Siyâvuş'la birlikte Konya'da kalıyor; akşamları Filobâd köşküne gidiyorlardı. Karaman oğulları Moğollar karşısında payitahtı bırakmak ihtimali dolayısıyla Konya'dan, Akşehir havalisi ve başka beldelerde elde ettikleri altın, gümüş ve kıymetli eşyayı denk yapıp hayvanlara yükletti ve Filobâd'a şevkettiler. Selçuklular Akşehir tarafından hareketle geçerken Moğollar da arkadan kendilerini takip ediyordu. Karamanlıların Akşehir'de Çaylak ve Ilgın'da (Âb-ı germ) Emîr-i Candâr olan subaşıları bulunuyordu. Selçuklular onları, askerleri ve maiyetleri ile birlikte, öldürdüler. Kadın ve çocuklarını da esir ettiler; oradan Konya'ya doğru ilerlediler. Siyâvuş ve Mehmed Bey ordusu ile Filobâd'da ordugâh kurunca Konyalılar da Gıyâseddîn Keyhüsrev, Fahreddîn Ali ve Moğolların gelmekte

¹⁰⁰ Ömeri 2014, s. 400; İmâde'd-Dîn Ğânem 2011, 75; Vassâf h. 1346, 54-55.

¹⁰¹ Ömeri 2014, 401; Peter Thorau 1992, 223; Tâlip Hâşimî 1995, 162.

¹⁰² Anonim 2014, 50.

¹⁰³ İbn Bibî 1941, 293; Münecimbaşı 1935, 80. 217; Yinanç 2014, 299.

olduğu haberini aldılar. Onlar Ahmedek kapısını açık bırakıp surların diğer kapılarını kapadılar ve hendekler üzerindeki köprüleri yıktılar. Ahi Ahmedşâh ve iğdişbaşı Emîr Fahreddîn kalede mancınık, arrâde ve saire savaş makine ve aletlerini kurarak müdafaaya hazırladılar. Siyâvuş ve Mehmed Bey ordu ile Filobâd'dan gelip kapıların açılmasını ve askerlerin alışveriş yapmasını istediler. Konya'da bulunan Selçuklu baş kadısı Sirâceddîn Mahmud Urmevî bir fetva çıkararak şehir halkını Karamanlılara karşı savaşa teşvik ederken kendisi de bizzat bir burcun üzerindim onlara karşı ok atmaya başladı. Bu hareket bütün Konya halkının müdafaaya katılmalarına sebep oldu. Bu durumda Karamanlılar şehri muhasara ettiler; onların içerideki askerleri de surlardan dışarı çıktı. Şehirde bir gürültü ve sıkıntı başladı. Türkmenler bu durumda hiddetlerinden surlar dışında bulunan köşkleri, mamureleri ve bağları tahrip ettiler; Konya'dan ayrılarak Ermenek tarafına doğru çekildiler ve Alâeddîn Siyâvuş'u birlikle götürdüler. Böylece Selçuklu tarihçilerinin tezyif (küçük düşürme) manası ile Cimri adını verdikleri yeni sultanın 37 (otuz yedi) gün süren saltanatı nihayet buldu.¹⁰⁴

676 yılı sonrasında Selçukluların Kastamonu'daki Uc Beylerbeyi görevini üstlenmiş olan Çobanoğlu Muzaffereddîn Yavlak Arslan, 683/1284 yılında gerçekleştirdiği Bizans'ın elinde bulunan Gideros Kalesi kuşatması sırasında mancınıkları kullanmıştır. Yavlak Arslan, kuşatma için hazırlıklarını tamamlayıp, Selçuklu ordu sistemine uygun bir biçimde kuşatma araç gereçleri ile birlikte yola koyulmuştur. Yavlak Arslan'ın ordusunun sayısı hususunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sayının tahminen üç-dört bin civarı olduğu düşünülmektedir. 5 Recep 683'te (17 Eylül 1284) Gideros'a ulaşan Yavlak Arslan ve ordusu, kaledeki Bizans kuvvetleri, Trabzon Komnenleri ve Bizans'tan gelmiş olan kuvvetlerle karşılaşmıştır. Derhal harekete geçen Türk kuvvetlerinin saldırıları, Bizans ve Trabzon birliklerinin geri çekilerek kaleye kapanmalarına neden olmuştur. Düşman kuvvetlerine önemli kayıplar verilmeyi başaran Türkler derhal kaleyi kuşatma altına almıştır. Kaledekiler de buna karşılık surlar üzerinden mancınık taşları ve çark oku yağdırmaya başlamıştır. Mancınıklarını kurarak önemli ve isabetli atışlar yapan Türk kuvvetleri çok sayıda can kaybına yol açarken, Gideros Kalesi'nin önemli bir tahribata uğramasını sağlamıştır. 12 Recep 683'te (24 Eylül 1284) kalenin doğu tarafında bulunan ve diğerine kıyasla daha alçak bir zemin üzerine kurulan hisar üzerine kesin bir saldırı düzenlenmesi fetih ile neticelenmiştir. Mancınık darbeleri ile hisarın surları yıkılmış, atılan neftler hisarın ateş altında kalmasını sağlamıştır. Oldukça güç durumda kalan hisar halkının bir kısmı kaçarken, bir kısmı mücadele etmiş; ancak sonuç değişmemiştir. Diğer hisar ise 21 Recep 683'te (3 Ekim 1284) fethedilmiştir.¹⁰⁵

701/1303 yılında III. Alâeddîn Keykubâd'ın vefatının ardından II. Gıyâseddîn Mesûd (1282-1284) Konya'ya gelip ikinci defa tahta çıktı. Sultan Mesûd'un saltanatı sırasında Selçuklu ülkesi bir müddet sükûn içinde kaldı. 703/1305 yılına gelindiğinde Cahioğlu, Develühisar kalesini işgal edip isyan edince Abuşga Noyan, Sâhib Alâeddîn ve Sultan Mesûd, diğer emirlerle beraber kalabalık bir askeri birlikle kaleyi kuşattılar. Yapılan kuşatma için kalenin etrafına mancınıklar yerleştirildi. Mancınıklarla kuşatılan kaleyi ele geçirmek kolay olmadı, tam bir ay mancınıklarla kaleye taş yağdırmaları neticesinde kaledekileri zor duruma sokabildiler. Ancak Gazan Hân'ın (1295-1304) ölüm haberinin gelmesinden sonra kuşatma kaldırıldı.¹⁰⁶

Gazan Hân'ın ölümünün ardından İlhanlı tahtına oturan Muhammed Hüdâbende Olcaytu Hân (1304-1316), aynı zamanda dayısı olan İreçin Noyan'ı 704/1306 yılında asayişçi

¹⁰⁴ Aksarayî 2000, 96; Anonim 2014, 50-51; İbn Bîbî 1941, 293 vd.; a.mlf. 1996b, 204-206, 209-217; Hôyi 2018, 19; Müneccimbaşı 1935, 80; a.mlf. 2001, 121-122; Sevim-Merçil 1995, 485; Turan 1971, 570; Yazıcızâde Ali 2009, 823 vd.; Yinanç 2014, 299-300; Yûnûnî h. 1375 m. 1955, C. 3, s. 184.

¹⁰⁵ Yakupoğlu-Musalı 2018, 77-133.

¹⁰⁶ Aksarayî 1943, s. 328.

sağlamak için Anadolu'ya gönderdi. İrencin Noyan'ın Anadolu'da olduğu sırada Memreş adlı bir Türk beyi Karamanlılardan kaçmış ve Aksaray civarındaki Alâeddîn Kervansarayına (Büyük Sultan Hanına) sığınmıştı. Kervansarayda vuku bulan çatışma sırasında kervanın iki buru harap oldu. Gazan Hân'ın yarlığı ile bütün Selçuklu vakıfları nezaretine (Tevliyet-i evkaf) tayin edilen Aksarâyî, kervansarayın yıkılan iki burcunu tamir ettirdi. Fakat hu sefer İlyas adlı bir bey de Moğollara isyan ederek aynı kervansaraya sığındı. İrencin Noyan, asi İlyas'ı ele geçirmek için 20.000 (yirmi bin) askerle kervansarayı kuşattı. İrencin Noyan, Mancınık, neffâte, arrâde türünde burçları yıkmak için gerekli aletlerle tam iki ay boyunca geceli gündüzlü, savaştıysa da kervansarayı düşüremedi ve İlyas'ı da yakalayamadı. İrencin Noyan muvaffakiyetsizliğe uğrayınca savaşın kaybının sorumluluğunu Aksarâyî'ye yükledi. İrencin Noyan kuşatma sırasında öldürülen her Moğol askeri için Aksarâyî'yi 6.000 (altı bin) dirhem tazminat vermeye mahkûm etti.¹⁰⁷

3. Sonuç

Mancınık farklı şekillerde işleyen ve güçlü surları yıkmak için büyük taş gülleri vb. cisimler atmaya yarayan aletti. Mancınık eski çağlardan itibaren kale duvarlarında hasar oluşturmak için kullanılmaya başlanmıştır. Bunun yanında meydan savaşlarında askeri destek sunmak ve askerleri korumak amaçlı da faydalanıldığı bilinmektedir. İlk olarak Çinliler tarafından icat edilip Türkler ve Müslümanlar tarafından önce Ön Asya'ya, oradan da Bizans ve Avrupa'ya ulaşan mancınığın kuşatmalarda kullanımı, top icat edilmeden önce güçlü surları yıkmak için çok mühimdi. Orta Çağ Anadolu'sunda şehirler, yollar, geçitler, limanlar muhkem surlarla donatılmış kalelerle korunması buraları ele geçirmek için mancınık kullanımını zorunlu kılmaktaydı. Kaynaklarda mekanizması, kullanım amacı veya büyüklüğü esas alınarak adlandırılan çeşitli mancınık isimlerine rastlanmaktadır. Anadolu'ya girişlerinin ardından mancınık gibi dönemin silahlarını etkin kullanan Türkler büyük mancınıklar yapmışlar ve bu mancınıklara çeşitli isimler vermişlerdi. Türkiye Selçukluları mancınıkların büyüklüğünü ve sayısını kuşatacakları kalenin durumuna göre seçerlerdi. Kale için kuşatma hazırlığı yapılırken bu duruma dikkat eden Selçuklular, kalenin büyüklüğüne veya müstahkemliğine göre ebatları değişen mancınıkları kuşatılacak mevkie naklederlerdi. Mancınıklar nakledilecekleri yere bütün halde değil öküz arabalarının üzerinde parçaları sökülmüş halde ulaştırılır, kuşatılacak noktaya ulaşıncaya yeniden monte edilirdi. Mancınıklar kurulmadan önce kuşatılması planlanan alanın en uygun noktasını tespit edilerek mancınıklar burada monte edilirdi. Kuşatma için uygun noktanın tespiti burada hayati önem taşımakta idi çünkü mancınıklar nakledilemeyecek kadar büyükse tekrar sökülüp takılarak yer değiştirmesi askeri taktik açısından oldukça verimsiz olurdu. Bu durumun önüne geçmek için veya ihtiyaca göre çoğu savaşta daha küçük ve nakledilmesi kolay arrâde türü mancınıklar kullanılmıştır. Zira bu mancınıkların küçük olmaları nedeniyle nakilleri kolaydı. Bu da ihtiyaç hasıl olduğunda bir yerden başka bir yere nakli konusunda avantaj sağlamakta idi. Nihayet, tüm bunlar ve dahası hesaplanarak kuşatma başlatılırdı. Kuşatma başladıktan sonra bir yandan oklarla kale ok yağmuruna tutulur diğer yandan mancınıktan atılan taş gülleri ile surlar tahrip etmeye çalışırlardı. Mancınıklar amacına hizmet edip surlar tahrip edilmeye başladıktan sonra bu tahribatı arttırmak için nakkâblar duvar deler ve yer altından lağım açarak kaleye giriş için gedik açmaya çalışırdı. Kalenin durumuna göre farklılık ve çeşitlilik gösteren bu durumların ardından kalenin ele geçirilmesi neredeyse kaçınılmaz olurdu. Türkiye Selçuklularının güçlü olduğu dönemlerde mancınıkla kuşatılan kalelerin çoğunun ele geçirilmesi diğer pek çok sebebe ilave olarak uygulanan bu doğru taktiklerin ve Türkiye Selçuklularının sahip olduğu mancınıkların eseridir diyebiliriz.

¹⁰⁷ Aksarayî 1943, 332, 336-337.

Netice olarak Anadolu'ya yurt edinmek maksadıyla girmelerinin ardından Selçuklu Türkleri, kuşatmaya gittikleri kalelerde Orta Çağ'ın güçlü sur yapılarını tahrip etmek için kullanılan önemli silahı mancınığı kullanarak kuşatılanları zor durumda bırakıp, teslim olmaları için gayret göstermiştir. İlerleyen dönemlerde savaşçı becerilerinin katkısıyla mancınığı etkin şekilde kullanmaya başlayan Türkler ve en güçlü döneminde Türkiye Selçukluları mancınıkla kuşattıkları kalelerin çoğunu ele geçirmiştir. Bu durum diğer silahlarda olduğu gibi mancınık kullanımında da Türklerin maharetini göstermesi bakımından mühimdir.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyaneder. / The author declare no conflict of interest.

Kaynakça

- Abû'l-Farac. 1999, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara.
- Abû'l-Farac. 1950, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara.
- Ahmed bin Mahmûd. 1977, *Selçuk-Name*, I, Çev. Erdoğan Merçil, İstanbul.
- Aknerli Grigor. 1954, *Moğol Tarihi*, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul.
- Akropolites. G. 2007, *The History*, Trans. Macrides, New York.
- Anna Komnena. 1996, *Alexiad, Malazgird'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İstanbul.
- Ayan, E. 2018, "Moğolların Ortadoğu'daki İlk Noyanı Cormagun", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13/2, 179-196.
- Altan, E. 2008, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş", *Tarih Dergisi*, 47, 75-104.
- Anonim. 2013, *Haçlı Tarihi*, Çev. Ergin Ayan, İstanbul.
- Anonim. 2014, *Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)*, Çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Ankara.
- Aguilers, R. 2019, *Haçlılar Kudüs'te*, Çev. S. Genç, İstanbul.
- Aksarayî. 1943, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Aksaraylı Kerimeddin Mahmûd'un Müsameret-al-Ahyar Adlı Farsça Tarihinin Tercümesi*, Çev. M. Nuri Gençosman, Ankara.
- Aksarayî. 2000, *Müsmeretü'l-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara.
- Bakır, A. 2008, *Orta Çağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II*, Ankara.
- Bondârî. 1943, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Çev. Kıvameddin Burslan, İstanbul.
- Bozkurt, N. 2003, "Mancınık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27, Ankara, 564-567.
- Câhiz. 1988, *Hilâfet Ordusunun Menkabeleri ve Türklerin Faziletleri*, Çev. R. Şeşen, Ankara.
- Chamich. 1827, *M. History of Armania*, 2, Trans. J. Avdall, Calcutta.
- Demir, N. 2005, *Danişmend Gâzî Destanı*, Niksar.
- Demirkent, I. 2014, *Türkiye Selçuklu Hükümdârı Sultân I. Kılıç Arslan*, Ankara.
- Derry, T. K. - I. Williams T. 1961, *A Short History of Technology from the Earliest Times to A.D. 1900*, New York.

- Ebülferec-İbnülibrî. 1890, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, Beyrut.
- Fuvati. h. 1424 m. 2003, *el-Hevâdis el-Câmi'a ve el Tecârib el-Nâf'a fi el-Mi'eti el-Sâbi'a, Tah. Mehdî en-Necm*, Beyrut.
- Gökhan, İ. 2016, "Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği (1071-1258)", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 115-173.
- Göksu, E. 2018, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara.
- Göksu, E. 2019, "İslâm Tarihinde Mancınıklar ve Mancınık Teknolojisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Antakiyat*, 2/2, 159-175.
- Gurstelle, W. 2004, *The Art of the Catapult*, New York.
- Gregoras, N. 1973, *Rhomäische Geschichte Historia Rhomaike*, 1, Studgard.
- Het'um. 2004, *History of the Tartars*, New Jersey.
- Hondmîr. 1353 (hurşîdî), *Habîbü's-Siyer fi Ahbâri Efrâdi'l-Beşer*, Tahran.
- Höyî. 2018, *Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib Rûsûmu'r-Resâil ve Nücûmu'l-Fezâ'il Hasan b. Abdülmü'min el-Höyî'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı*, Çev. Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı, Ankara.
- Finlay, G. Tarihsiz, *History of Medieval Greece from its Conquest by the Crusaders to its Conquest by the Turks and of the Empire of Trebizond (1204-1461)*, Basım yeri yok.
- İbn Bîbî. 1941, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden*, Çev. M. Nuri Gençosman, Ankara.
- İbn Bîbî. 1996, *el Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umuri'l-'Alâ'iyye (Selçuk Name)*, I-II, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara.
- İbnü'l-Esîr. 1991, *İslâm Tarihi el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, C. 10-11, Çev. Abdülkerim Özeydin, İstanbul.
- İbn Kesîr. 1994, *el Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, C. 1, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul.
- İbn ül-'Adîm. 1900, *Histoire d'Alep*, Paris.
- İbnü'l-Verdî. 2017, *Bir Orta Çağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, Çev. M. Alican, İstanbul.
- İbn Vâsıl. 1960, *Müferricü'l-Kurûb*, 2-5, Kahire.
- İmâde'd-dîn Ğânem. 2011, *el-Melik ez-Zâhir Baybars*, Şam.
- Kalelioğlu, U. B. 2021, "Türklerde Ordu-Millet Geleneğinin Sosyolojik ve Tarihi Temelleri" *Türk Kültürü Araştırmaları Serisi -I-*, Berikan Yayınevi, Ankara, 264-289.
- Kesik, M. 1994, *Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-zâhir fi Ahvlili'l-evâil ve'l-evâhir Adli Eserinin Anadolu Selçukluları ile ilgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Khoniates, N. 1995, *Historia (İoannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara.
- Kirakos, G. 1986, *History of the Armenians*, Trans. R. Bedrosian, New York.
- Koca, S. 2003, *Türkiye Selçukluları Tarihi, (Malazgird'ten Miryokefalon'a) (1071-1176)*, Çorum.

- Koca, S. 2005, *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür*, Ankara.
- Koca, S. 1997, *Sultân I. İzzeddîn Keykâvus (1211-1220)*, Ankara.
- Köymen, M. A. 2001, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III, Alp Arslan ve Zamani*, Ankara.
- Köymen, M. A. 1976, *Tuğrul Bey ve Zamani*, İstanbul.
- Makrîzî. h. 845 m. 1444, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 1, Basım yeri yok.
- Miller, W. 1926, *Trebizond The Last Greek Empire*, London.
- Mîrhând. 2018, *Ravzatu's-Safâ, fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Çev. Erkan Göksu, Ankara.
- Müneccimbaşı. 1935, *Anadolu Selçukîleri Münecimbaşı'ya Göre*, Çev. Hasan Fehmi Turgal, İstanbul.
- Müneccimbaşı. 2001, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler, II*, Çev. Ali Öngül, İzmir.
- Needham, J. et al. 1994, *Science and Civilisation in China*, 5/6, Cambridge.
- Nesevî. 1934, *Celâlüttin Herezemşah*, Çev. Necip Asım, İstanbul.
- Nicolle, D. 2003, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, Çev. Sakar, L. E., İstanbul.
- Ömerî. 2014, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesaliku'l Ebsar*, Çev. A. Batur, İstanbul.
- Öngül, A. 2016, *Selçuklular Tarihi 2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İstanbul.
- Peter T. 1992, *The Lion of Egypt Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*, Trans. Holt, P. M. Longman, London and New York.
- Peter T. 2019, *Birinci Haçlı Seferi*, Çev. S. Genç, İstanbul.
- Râvendî. 1999, *Râhat-üs-Sudur ve Âyet-üs-Sürûr*, II, Çev. Ahmed Ateş, Ankara.
- Redford, S. 2001, "Anadolu Selçukluları ve Antik Çağ", Çev. Ali Ova, *Cogito*, 29, 48-60.
- Rise, D. T. 1965, *Islamic Art*, New York.
- Safedî. 1420/2000, *el-Vâfi bi'l Vefayât*, XXIV, Beyrut.
- Samuel I: 17/40, 50.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. 1952, *Mir'atu'z-Zamân fî Târîhi'l-Âyân (590-654)*, 8/2, Haydarabat.
- Simbat. 1946, *Başkumandan Simbat Vekayinamesi, (951-1334)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara TTK Basılmamış Tercüme No: 68.
- Simon de Saint Quentin. 2006, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Daktav.
- Sevim, A. 1983, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara.
- Sevim A.-Merçil, E. 1995, *Selçuklu Devletleri Tarihi, (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, Ankara.
- Süryani Mihail. 1944, *Süryani Patrik Mihail'in Vakayinamesi (1042-1195) II*, Çev. Hrand D. Andresyan, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi No: 956.05, Basılmamış Tercüme,
- Şeşen, R. 1987, *Selâhaddîn Eyyûbi ve Devlet*, İstanbul.

- Taberî. 1119, *Târih-i Taberî*, 4-7, Kahire.
- Tâlip Hâşimî. 1995, *el-Melikü 'z-Zâhir*, Basım yeri yok.
- Turan, O. 1971, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.
- Turan, O. vd. 2010, *60. doğum yılı münasebetiyle Fuat Köprülü Armağanı: Mélanges Fuad Köprülü/Fuad Köprülü (Doğumunun 120. Yılı münasebetiyle tıpkıbasım)*, Ankara.
- Tyrensis, W. 2016, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar (I-VIII. Kitaplar)*, Çev. Ergin Ayan, İstanbul.
- Ülkütaşır, M. Ş. 1949, "Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait Tarihi Eserler", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnogرافya Dergisi*, V, 112-151.
- William of Rubruck. Tarihsiz, *The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World 1253-55*, Çev. W. W. Rockhill, London.
- Wilhelm von Rubruk. 2001, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253 1255*, Çev. Ergin Ayan, İstanbul.
- Urfalı Mateos. 1962, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grîgor'un Zeyli (1136 - 1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara.
- Uyumaz, E. 1997, *Sultân I. Alâeddîn Keykubâd Devri Selçuklu Tarihi (1220-1237)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Vassâf. 1346, *Tahrîri Târîhi Vassâf*, Basım yeri yok.
- Yakupoğlu, C. - Musalı, N. 2018, "Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi (683/1284) Çeviri ve Değerlendirme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37/63, 77-133.
- Yâkût. 1397 (1977), *Mu'cemü 'l-Buldân*, V, Beyrut.
- Yavaş, A. 2019, "Ortaçağ'ın Ölümçül Silâhı Çarh ve Onun "Gizemli" Uçları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 259-280.
- Yazıcızâde Ali. 2009, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, Çev. Abdullah Bakır, İstanbul.
- Yinanç, M. H. 2014, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, II, Ankara.
- Yûnûnî. h. 1375 m. 1955, *Zeylü Mir'âti 'z-Zamân*, 2-3, Haydarâbâd.
- Zeydân, C. 2012, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, I, Çev. Nejdet Gök, İstanbul.